

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.

1. Inleiding.	5
1.1. Inleiding.	5
1.2. Probleemstelling.	5
1.3. Vraagstelling.	6
1.4. Beperkingen.	7
1.5. Leeswijzer.	7
2. Methoden.	8
3. Wat definieert een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen?	11
3.1. Soorten handel.	12
3.2. Geografische ligging.	13
3.3. Lay-out nederzetting.	13
3.4. Aardewerk.	13
4. Dorestad.	15
4.1. Opgravingsgeschiedenis.	15
4.2. Geografische ligging.	15
4.3. Lay-out nederzetting.	16
4.4. Huisplattegronden.	20
4.5. Aardewerk.	22
4.6. Functie.	24
5. Oegstgeest.	26
5.1. Opgravingsgeschiedenis.	26
5.2. Geografische ligging.	26
5.3. Lay-out nederzetting.	27
5.4. Huisplattegronden.	28
5.5. Aardewerk.	31
5.6. Functie.	32

6. Koudekerk.	34
6.1. Opgravingsgeschiedenis.	34
6.2. Geografische ligging.	34
6.3. Lay-out nederzetting.	34
6.4. Huisplattegronden.	36
6.5. Aardewerk.	36
6.6. Functie.	39
7. Valkenburg de Woerd.	40
7.1. Onderzoeksgeschiedenis.	40
7.3. Geografische ligging.	41
7.2. Lay-out nederzetting.	41
7.4. Huisplattegronden.	43
7.5. Aardewerk.	45
8. Vergelijking nederzettingen.	49
8.1. Geografische ligging.	49
8.2. Lay-out nederzetting.	49
8.3. Huisplattegronden.	50
8.4. Aardewerk.	51
9. Conclusie.	55
Samenvatting.	57
Bibliografie.	58
Lijst van figuren en tabellen.	61

1. Inleiding.

1.1. Inleiding.

Valkenburg de Woerd is slechts één van een hele reeks middeleeuwse nederzettingen langs de oever van de grote rivieren in West Nederland, samen met onder andere Katwijk, Rijnsburg, Oegstgeest, Leiderdorp, Koudekerk, Utrecht en Wijk bij Duurstede. Valkenburg de Woerd ligt vlakbij een Romeins castellum, dat zich onder de dorpskern van Valkenburg (Zuid-Holland) bevindt.

In de Merovingische en Karolingische periode had de Rijn een belangrijke functie als handelsroute, nog belangrijker zelfs dan in de Romeinse tijd, toen de Romeinse wegen eveneens een belangrijke rol in het vervoeren van goederen vervulden.

Doordat er in de Middeleeuwen geen centraal gezag bestond dat de wegen onderhield, vervielen deze als handelsroute, waardoor vrijwel alle handel via het water werd bedreven.

Tussen 1986 en 1988 is er in Valkenburg de Woerd een aantal archeologische opgravingen verricht, waarbij een middeleeuwse nederzetting is aangetroffen.

In 1988 is het meeste werk verricht op de opgraving; een groot deel van een vroegmiddeleeuwse nederzetting is blootgelegd, waardoor een deel van de interne ontwikkeling van de nederzetting in beeld kon worden gebracht (Bult en Hallewas 1990, 147).

De resultaten van het onderzoek in de vroegmiddeleeuwse nederzetting te Valkenburg de Woerd waren niet eenduidig, de huisplattegronden niet wat men van een vroegmiddeleeuwse nederzetting zou mogen verwachten; vreemde, kleine gebouwstructuren, die te klein lijken om in te wonen en vee in te stallen, wat voor een agrarische middeleeuwse nederzetting de standaard is.

Helaas is de uitwerking van het verzamelde materiaal van Valkenburg de Woerd nooit echt ter hand genomen. Dit houdt in dat het meeste materiaal nog niet gedetermineerd of gedateerd is.

1.2. Probleemstelling.

Ondanks dit gebrek aan uitwerking van het vondstmateriaal en de afwijkende huisplattegronden, wordt in Van Es en Verwers' *'Early Medieval settlements along the Rhine: precursors and contemporaries of Dorestad'* (Van Es en Verwers 2010,

25) de stoutmoedige stelling gedaan dat Valkenburg de Woerd weleens als een 'miniatur Dorestad' zou mogen worden beschouwd; een handelsnederzetting. Deze stelling wordt gebaseerd op een gelijksoortige morfologie met Dorestad; beide nederzettingen zijn gebouwd aan de binnenbocht van een meander van de Rijn, op een oeverwal die in of vlak na de Romeinse tijd is ontstaan. De vraag is of deze overeenkomst wel voldoende zeggingskracht heeft om deze stelling teponeren.

Het doel van deze scriptie is om deze stelling te verifiëren, met behulp van het vergelijken van de lay-out van de nederzetting, de huisplattegronden en het aardewerkmateriaal.

1.3. Vraagstelling.

De hoofdvraag luidt als volgt:

Is de hypothese van Van Es en Verwers houdbaar dat Valkenburg de Woerd een mini-Dorestad is geweest, wanneer er wordt gekeken naar de lay-out van de nederzetting, de huisplattegronden en het aangetroffen aardewerk?

Deze hoofdvraag kan slechts beantwoord worden als eerst een goede omschrijving wordt geformuleerd van wat een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen is en wat er van verwacht mag worden aan te treffen als deze (gedeeltelijk) wordt opgegraven. Hier zal in hoofdstuk 3 nader op worden ingegaan.

Verder zal onderzocht worden hoe de huisplattegronden van Valkenburg de Woerd zich verhouden tot de huisplattegronden van een handelsnederzetting als Dorestad, en die van een doorsnee agrarische nederzetting. Ook wordt de lay-out van de nederzetting van Valkenburg de Woerd vergeleken met die van Dorestad en agrarische nederzettingen.

Aangezien het aardewerk van Valkenburg de Woerd tot op heden nog niet is vergeleken met andere nederzettingen, is het zinvol om het recent gedetermineerde aardewerk te vergelijken met een handelsnederzetting als Dorestad en met agrarische nederzettingen, om te zien hoe het aardewerk van Valkenburg de Woerd zich tot deze nederzettingen verhoudt. Het doel van de

vergelijking is om te bepalen of Valkenburg de Woerd meer op een handelsnederzetting als Dorestad leek, of meer op een standaard agrarische nederzetting. Met de combinatie van het onderzoek naar huisplattegronden, lay-out van de nederzetting en de vergelijking tussen het aangetroffen aardewerk hoop ik tot een conclusie te komen over de aard van Valkenburg de Woerd als nederzetting.

Hiertoe zullen de nederzettingen die voor noodzakelijke vergelijking van de onderzoeksvraag worden gebruikt, worden beschreven op hun kenmerken, waaronder geografische ligging, lay-out, huisplattegronden, aardewerk en functie. Deze aspecten worden van belang geacht om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

1.4. Beperkingen.

Gelet op het grote aantal agrarische nederzettingen dat voor vergelijking met Valkenburg de Woerd in aanmerking komt, is het in het kader van de BA-scriptie niet mogelijk om in detail al deze nederzettingen te behandelen. Er is daarom een selectie gemaakt.

Uiteraard vallen Dorestad en Valkenburg de Woerd binnen de selectie, daar deze twee nederzettingen uiteindelijk vergeleken moeten worden. Er is gekozen om twee andere nederzettingen te behandelen, namelijk Oegstgeest, daar deze nederzetting erg dicht bij de Woerd gelegen is, en Koudekerk, omdat deze nederzetting een continue bewoning ondervond gedurende zowel de Merovingische als de Karolingische periode. Van deze nederzettingen is zowel het Merovingische als het Karolingische aardewerk op dezelfde wijze gedetermineerd.

1.5. Leeswijzer.

In hoofdstuk 2 zullen de gehanteerde methoden worden beschreven.

Vervolgens zal in hoofdstuk 3 een beeld worden gegeven van hoe een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen eruit heeft gezien. Wat definieert een handelsnederzetting en aan welke kenmerken moet een nederzetting voldoen om tot een handelsnederzetting gerekend kan worden?

Hierna zullen in hoofdstuk 4 tot en met 7 de nederzettingen Valkenburg de Woerd, Dorestad, Oegstgeest en Koudekerk worden behandeld, volgens een

overeenkomende hoofdstukopbouw. Eerst wordt een korte opgravingsgeschiedenis gegeven, gevolgd door de geografische ligging, lay-out van de nederzetting, huisplattegronden, aardewerk en functie.

In hoofdstuk 8 wordt vervolgens de vergelijking tussen Valkenburg de Woerd en Dorestad enerzijds, en Valkenburg de Woerd en Oegstgeest en Koudekerk anderzijds gemaakt, en zal op basis van deze resultaten in hoofdstuk 9 een conclusie worden getrokken of Valkenburg de Woerd inderdaad als een miniatuur-Dorestad kan worden beschouwd.

2. Methoden.

Voor het onderzoek naar de lay-outs en huisplattegronden van de te behandelen nederzettingen is literatuuronderzoek gedaan. Voor het onderzoek naar Dorestad is gebruik gemaakt van verscheidene publicaties door Dhr. van Es en Dhr. Verwers. De andere nederzettingen zijn onderzocht met behulp van publicaties door onder andere W. Jezeer en M. Hemminga. Voor het onderzoek naar de kenmerken van een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen is gebruik gemaakt van 'Dark Age Economics' door Dhr. R. Hodges.

Voor het vergelijken van het aardewerk van de middeleeuwse nederzetting de Woerd met dat van andere agrarische nederzettingen en het aardewerk van Dorestad, wordt het aardewerk van de Woerd gebruikt dat is gevonden ten noorden van een zijgeul van de Rijn die de nederzetting doorkruist. Dit aardewerk is speciaal voor dit onderzoek gedetermineerd tijdens het onderzoekspracticum II. De nederzetting loopt ten zuiden van de geul door, tot aan de hoogte van de Zonneveldsloot. Ook is bij dit onderzoek gebruik gemaakt van het aardewerk dat in de geul zelf is aangetroffen. Hiervan is in het verleden al een scriptie geschreven, maar het onderzoek is toen niet voor een vergelijking met andere nederzettingen gebruikt.

Oorspronkelijk werd het vondstmateriaal dat ten noorden van de geul is aangetroffen aangeleverd in 16 dozen. Een lijst met opgravingsputten is terug te vinden in de bijlage. De verschillende vondstcategorieën, zoals aardewerk, bot, hout en metaal, bevonden zich bij elkaar in dezelfde vondstzakjes. Het was dus eerst noodzakelijk om het aardewerk van de andere vondstcategorieën te splitsen en hier nieuwe vondstkaartjes voor uit te schrijven. Na het uitsplitsen bleven er vier dozen aardewerk over, die voor dit onderzoek werden gedetermineerd. Het aardewerk is eerst gesplitst per baksel. Vervolgens is het aardewerk gedetermineerd met behulp van Van Es en Verwers (1980), Dijkstra (19??) en persoonlijke hulp van Epko Bult en Frank van Spelde.

Aan elkaar passende scherven zijn gelijmd tot een groter fragment en in de database opgenomen als één fragment. Verder is aangegeven wat voor fragment het betreft: randfragment, wandfragment, bodemfragment of oorfragment. Van alle scherven is het baksel bepaald. Verder zijn ook de magering en de bakwijze gedocumenteerd. Bij de randen en de bodems is waar mogelijk het type rand of bodem bepaald, om ze zo nauwkeurig mogelijk te dateren. Zo mogelijk werd het type van de pot bepaald.

In het materiaal bevond zich ook Romeins aardewerk. Dit is ingevoerd in de database, maar niet verder gedetermineerd en gedateerd.

De determinaties zijn ingevoerd in een database in het programma Microsoft Access. Bij de analyse is gebruik gemaakt van Microsoft Excell om een aantal tabellen te maken.

Een bondige beschrijving van bakseltypen en pottypen die in Valkenburg de Woerd zijn aangetroffen zal een beeld geven van wat voor een soort aardewerk in de nederzetting aanwezig is.

In hoofdstuk 7 wordt deze informatie vergeleken met het aardewerk van de nederzettingen Dorestad, Oegstgeest en Koudekerk. Het aardewerk van deze nederzettingen is evenals gedetermineerd met behulp van Van Es en de methode van Dijkstra.

3. Wat definieert een handelsnederzetting in de Middeleeuwen?

Om van de nederzetting Valkenburg de Woerd na te kunnen gaan of het een handelsnederzetting genoemd mag worden, moet eerst worden vastgesteld wat deze term precies inhoudt. Aan welke criteria moet een nederzetting voldoen om als handelsnederzetting bestempeld te worden? Deze vraag zal beantwoord worden door eerst na te gaan wat er verstaan wordt onder de term 'handelsnederzetting'

3.1. Soorten handel.

Er zijn verschillende denkwijzen over hoe men het middeleeuwse economische handelssysteem moet behandelen. Aan de ene kant zijn er de 'substantivists'; die vinden dat hedendaagse economische theorie niet toegepast kan worden op ruilsystemen uit het verleden. Aan de andere kant zijn er de 'formalists'; die van mening zijn dat primitieve economische systemen slechts een simpele vorm van het hedendaagse economische systeem zijn en dat deze wel degelijk met hedendaagse modellen verklaard kunnen worden (Hodges 1982, 14).

Karl Polanyi (1886-1964), een Oostenrijks econoom, karakteriseerde de drie manieren waarop culturele goederen zich kunnen bewegen:

- Reciprociteit; Beweging tussen twee correlerende punten.
- Redistributie; Doelgerichte beweging van en naar een centraal punt.
- Ruil: Een ruilsysteem dat onder een marktsysteem plaatsvindt (Polanyi 1957)

George Dalton heeft Polanyi's inzichten in primitieve marktsystemen verwerkt en met Paul Bohannon drie typen samenlevingen vastgesteld waarin een marktprincipe kan bestaan:

1. Samenlevingen die geen marktplaatsen hebben en waarin het marktprincipe, wanneer aanwezig, zwak vertegenwoordigd is.
2. Samenlevingen waarin marktplaatsen aanwezig zijn, maar waarin het marktprincipe geen dominante rol heeft.
3. Samenlevingen die gedomineerd worden door het marktprincipe en het prijsmechanisme (Bohannon en Dalton 1962).

Handelsnederzettingen in de Vroege Middeleeuwen worden ook wel 'emporia' genoemd; handelsplaatsen die zich langs staatkundige grenzen bevonden (Rathje en Sabloff 1973-4).

Voor het bestuderen van handelsnetwerken in de Vroege Middeleeuwen wordt veel gebruik gemaakt van de typologie van Carol Smith (Smith 1946). Deze typologie bestaat uit drie regionale modellen:

- a. Het dendritisch centrale plaatsstelsel, waarbij er een deels gecommmercialiseerde maar gemonopoliseerde markt is, meestal op de rand van een modern economisch systeem. Dit systeem heeft een hoog stress-niveau vanwege de gelimiteerde interne specialisatie.
- b. Het 'solar central-place model': waar deels gecommmercialiseerde handel plaatsvindt door een beheerde markt: gewoonlijk in beginnende staten of rijken waarin deze centra in de eerste plaats bureaucratische knooppunten zijn.
- c. Het 'interlocking central-place systeem': een volledig gecommmercialiseerd competitief marktsysteem (Hodges 1982, 16).

In tegenstelling tot de Romeinse tijd, bestond er in de Middeleeuwen geen centraal gezag. Er was dan ook geen sprake van een overkoepelend marktsysteem. Er zal dan ook volgens het model van Polanyi sprake zijn geweest van redistributie en niet van ruil. Met de typologie van Carol Smith in gedachten zal het dendritische systeem in de Vroege Middeleeuwen dominant zijn geweest, echter zonder een modern economisch systeem in de nabijheid.

3.2. Geografische ligging.

Emporia bevonden zich op of nabij territoriale grenzen en vestigden zich vaak nabij de kust. De nederzettingen die interregionaal de handel bedreven bevonden zich nooit bij de kust, maar eerder op beschutte plaatsen, waar schepen makkelijk konden aanmeren (Hodges 1982, 53). Voorbeelden hiervan zijn het Deense Haithabu, het Noorse Kaupang, en de Engelse nederzettingen Ipswich, London, Sarre en Hamwich, die bij de splitsing van een zijrivier naar een grote rivier gelegen waren (Hodges 1982, 53). Handel via het water kwam verreweg het meest voor, aangezien waterwegen weinig onderhoud vergden en het een snelle manier

van transport was. Voorbeelden hiervan doen zich voor in de vorm van Engelse nederzettingen als Hamwich, Sarre en Ipswich, die zich allemaal achter hun respectievelijke estuarium vestigden, en het Deense Haithabu, dat gevestigd was aan het eind van een smalle inham (Hodges 1982, 53). Om succesvol te zijn als handelsnederzetting moest de nederzetting in kwestie goed bereikbaar zijn.

3.3. Lay-out nederzetting.

Net zoals een agrarische nederzetting heeft ook de lay-out van een handelsnederzetting een aantal karakteristieke eigenschappen.

Met de waterwegen als voornaamste wijze van goederentransport, is het bijvoorbeeld logisch een verband te leggen tussen vroegmiddeleeuwse handelsnederzettingen en de aanwezigheid van een haven. Sporen die aangetroffen kunnen worden uit zich in onder andere kades, opslaggebouwen en havenwegen.

Er was meestal ook een duidelijke scheiding aanwezig tussen het handelsgebied enerzijds en het agrarische gebied anderzijds. Het handelsgebied concentreerde zich langs de rivier en de haven, terwijl in het achterland huisplattegronden van een agrarische aard worden aangetroffen (Hodges 1982, 61).

3.4 Huistypen?

Er worden verschillende huistypen in vroegmiddeleeuwse handelsnederzettingen aangetroffen. Zo komen er veel werkplaatsen voor in het havengebied van Kaupang, evenals een smidse nabij de kust in Hamwich. In het agrarische gedeelte van de nederzetting komen kleine boerderijen voor die overeenkomen met boerderijen die in contemporaine agrarische nederzettingen worden aangetroffen. In het havengebied van Haithabu komen gebouwen voor die tegen het waterfront aan zijn gebouwd. Deze gebouwen komen in twee typen voor; ingegraven hutten, die de functie van bijgebouw of werkplaats hadden, en kleine houten gebouwen, die kunnen worden gezien als het begin van een urbane bouwtraditie (Hodges 1982, 61).

3.5. Aardewerk.

Van handelsnederzettingen mogen we verwachten dat er materiaal wordt gevonden dat uit andere productieplaatsen afkomstig is (Hodges 1982, 56).

Goederen werden vaak aangevoerd in opslagpotten, de aanwezigheid van zulk soort aardewerk in een nederzetting is dus een indicatie dat er handel heeft plaatsgevonden (Hodges 1982, 59).

Handelsnederzettingen hadden ook een zekere status, dit kan worden teruggezien in het aardewerk in de vorm van geïmporteerde schaaltes, bekers, etc. (Hodges 1982, 60).

Ook heeft aardewerk vaak de functie van verpakkingsmateriaal. Het gaat onder meer om grote voorraadpotten. Te denken valt aan de grote reliëfbandamforen uit de Karolingische tijd (Bult 2012, 237).

4. Dorestad.

4.1. *Opgravingsgeschiedenis.*

Dorestad is na haar ondergang aan het eind van de 9^e eeuw pas rond 1840 herontdekt, toen de arme bevolking bij Wijk bij Duurstede massaal botten ging opgraven, om deze vervolgens te verkopen aan de bemestingsindustrie (Willemsen 2010, 7). De herontdekking van Dorestad was dus in feite een toevalligheid. In 1842 is een eerste rapportage verschenen over de opgravingen van de botten (Willemse 2010, 8). Niet lang daarna, in november 1842, zijn de eerste echte opgravingen gedaan, waarbij een groot deel van het grafveld is blootgelegd. In 1843 is onder leiding van dhr. Janssen een drietal dwarsdoorsneden bij de Hoogstraat gemaakt (Willemsen 2010, 9).

Hierna is er een aantal jaar minder interesse voor Dorestad geweest, tot de jaren 1920. Tussen 1919 en 1928 is er onder de leiding van prof. Holwerda elke zomer een aantal gedetailleerde opgravingen verricht. Hij was één van de eerste archeologen die fotografie bij de documentatie van de opgraving gebruikte. Holwerda hanteerde de methode om één lange put te graven om de grenzen van de nederzetting te vinden, de nederzetting zelf kreeg minder aandacht. Hierdoor worden zijn bevindingen, hoewel die uitgebreid gepubliceerd zijn, beschouwd als een soort neveneffect (Willemsen 2010, 12).

Wel heeft Holwerda voor de hoge concentraties Badorf, Reliëfband- en Tatingaardewerk die hij in Dorestad vond parallellen kunnen vinden in Duitsland en Birka, waardoor hij het begin van Dorestad als nederzetting kon vastprikken op het midden van de achtste eeuw na Christus, en het eind van Dorestad vóór de 10^e eeuw. Dit laatste concludeerde hij op grond van het gebrek aan Pingsdorf-aardewerk (Willemsen 2010, 12).

4.2. *Geografische ligging.*

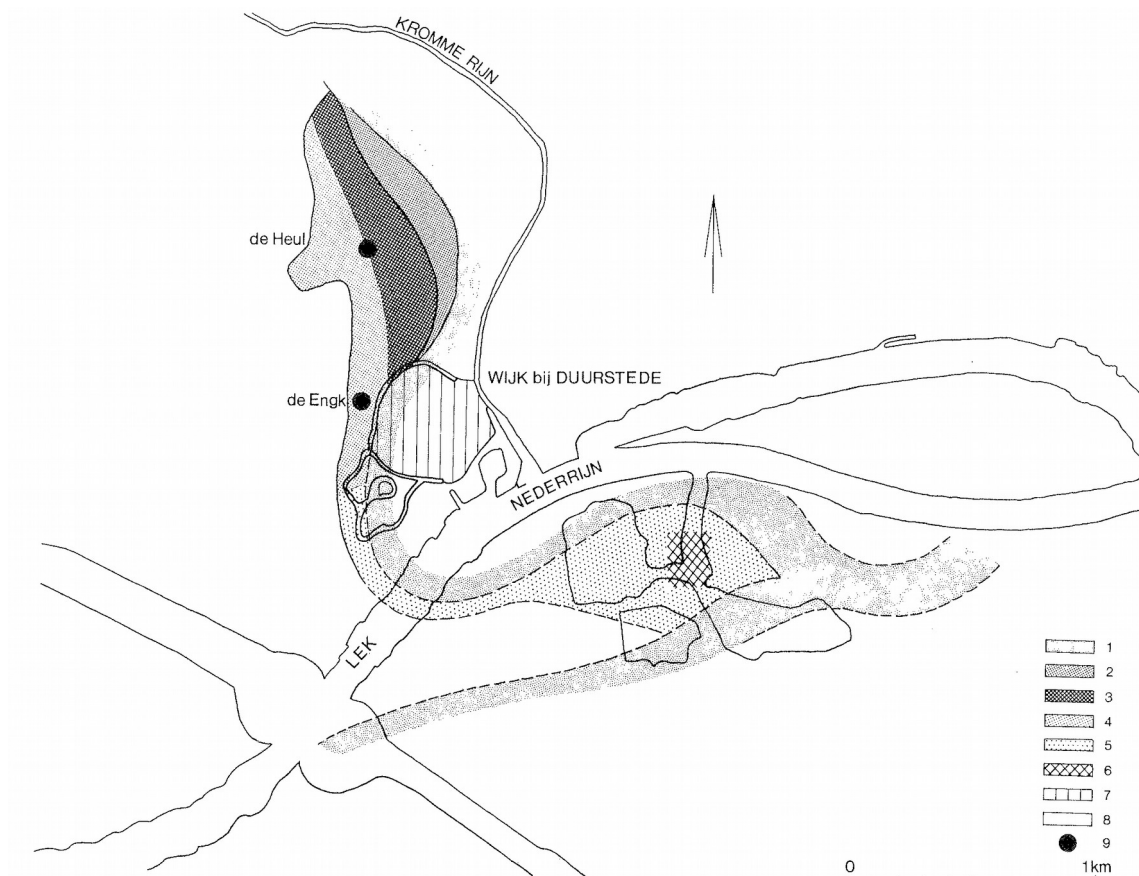
Dorestad was gevestigd op het splitsingspunt van de rivieren de Kromme Rijn en de Lek, in de binnenbocht van een meander van de Rijn, en was daarmee het noordelijkste rivierafhankelijke handelscentrum van Nederland (Willemsen 2010, 7). Dit is een uiterst gunstige positie om een nederzetting te stichten, daar deze rivieren een aanknopingspunt bieden tussen het Duitse achterland en Nederland.

Ook de mogelijkheid om via de rivieren de Noordzee te bereiken was een belangrijk punt in de internationale handelsfunctie van Dorestad. De toegang tot de Zuiderzee en zo tot Scandinavië was tevens een belangrijke verbinding.

4.3. Lay-out nederzetting.

In figuur 1 is een schematische plattegrond van Dorestad te zien. Deze is deels op grond van verwachting gemaakt, zoals bijvoorbeeld de zuidelijke haven, evenals de toenmalige loop van de Rijn en Lek.

Een fosfaatrijke zone in de bodem van bijna twee kilometer lang vertelt ons dat Dorestad een langgerekte nederzetting moet zijn geweest, van in totaal waarschijnlijk zo'n 3000 meter in lengte.

Figuur 1: Schematische plattegrond van Dorestad. 1. reconstructie van de loop van de Rijn en de Lek tijdens de bewoning van Dorestad; 2. de noordelijke haven; 3. de noordelijke vicus; 4. de agrarische zone van het noordelijke havendistrict; 5. de (hypothetische) zuidelijke haven van Dorestad; 6. mogelijke locatie van het Romeinse castellum; 7. het middeleeuwse centrum van Wijk bij Duurstede; 8. huidige loop van Rijn en Lek; 9. kerkhof van Dorestad (van Es 1990, 152).

Om de lay-out en de gevonden structuren van Dorestad te begrijpen moet er vooral gekeken worden naar de aangetroffen archeologie in de Hoogstraat. In fig. 1 is een plattegrond te zien met daarop de opgegraven delen bij Wijk bij Duurstede. In de noordoostelijke hoek zijn de verschillende delen van de Hoogstraat te zien; van noord naar zuid Hoogstraat 0, IV, I, II en III. Deze zullen kort beschreven worden.

Van de structuren in Hoogstraat 0 en II-IV is niets meer van de superstructuur te zien; alleen de overblijfselen van palen en paalgaten zijn nog te zien, door de bewerking van het land door boeren na de ondergang van Dorestad (Van Es en Verwers 2009, 50).

Hoogstraat 0

In het zuidelijke deel van Hoogstraat 0 was een concentratie van kuilen aanwezig die niet willekeurig was; er was een nederzettingsstructuur te herkennen, vooral in het zuidelijke gedeelte. De kuilen waren geconcentreerd in groepen en rijen (Van Es en Verwers 2009, 77).

Twee van deze kuilenconcentraties in het westelijke deel van Hoogstraat 0 vormden een rechthoekige structuur van meer dan 20 meter in lengte, georiënteerd haaks op de rivier.

Deze lange rechthoekige structuren worden geïnterpreteerd als twee verlengde strips die dicht bij elkaar lagen, en waarop tenminste twee of drie keer een huis of andere bouwstructuur is gebouwd. Binnen deze grote rechthoekige structuren zijn namelijk concentraties kleinere kuilen gevonden; de eigenlijke gebouwen, waarvan de palen waren ingegraven. De chronologie en datering van deze gebouwen is moeilijk te bepalen. Ook van de vorm en lay-out van de gebouwen valt weinig te zeggen, behalve dat de wanden uit enkele palenrijen bestonden en er geen schuine palen buiten de muur waren geplaatst, zoals bij andere huisplattegronden elders in de nederzetting het geval was (Van Es en Verwers 2009, 77). Enkele van de kuilen die binnen de huisplattegronden zijn aangetroffen zijn mogelijk te interpreteren als kelders. Soortgelijke kelders zijn namelijk elders in de nederzetting ook aangetroffen (Van Es en Verwers 2009 78).

In het zuidelijke deel van Hoogstraat 0 zijn ook landhoofden aangetroffen die te linken zijn aan de aansluitende percelen langs de oever van de rivier. Ook deze

landhoofden lijken niet allemaal in dezelfde periode geconstrueerd te zijn (Van Es en Verwers 2009, 78).

Het noordelijke deel van Hoogstraat 0 is vergelijkbaar met het noordelijke deel in zijn aanwezigheid van kuilen die huisplattegronden voorstellen. Er hebben drie lange smalle stroken opgehoogd land gelegen waarop in verschillende fasen huizen zijn gebouwd. Op elk van de stroken zijn drie huizen geïdentificeerd. Ook in het noordelijke deel zijn landhoofden aangetroffen (Van Es en Verwers 2009, 80).

Hoogstraat IV

In Hoogstraat IV zijn grotendeels dezelfde soort sporen gevonden als in Hoogstraat 0; kuilcomplexen aan de westzijde die een indicatie zijn voor kelders in huisplattegronden. De huisplattegronden in Hoogstraat IV lagen veel dichterbij de landhoofden, mogelijk door de helling van de oever die bij Hoogstraat IV aanwezig was.

Na analyse van de kuilcomplexen zijn zes huisplattegronden herkend en opgegraven, waarvan over de vorm niet bijster veel te zeggen is behalve dat de wanden recht waren.

Ook de in Hoogstraat IV aangetroffen landhoofden kwamen min of meer overeen met die in Hoogstraat 0. Ook is een aantal lange sleuven gevonden die waarschijnlijk als drainageafvoer hebben gefungeerd (Van Es en Verwers 2009, 84).

Hoogstraat II

Van het oevergebied van Hoogstraat II is alleen de strook met de landhoofden en de weg opgegraven, de huizen zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. Er is wel een nieuw type grondspoor gevonden: een rechtopstaand vlechtwerkspoor op grote diepte, parallel gelegen aan de rivieroever. Het is waarschijnlijk onderdeel geweest van een oeverwal (Van Es en Verwers 2009, 84). Van belang zijn de vijf paalgaten die zijn aangetroffen, zo diep de grond ingedreven dat er nog hout van geconserveerd is gebleven. Dit zijn mogelijk overblijfselen van een aanlegpontoon (Van Es en Verwers 2009, 84-85).

Hoogstraat I

In Hoogstraat I is een kleine strook van de rivieroever opgegraven, maar er zijn slechts enkele sporen aangetroffen die niet voor een duidelijk beeld zorgden (Van

Es en Verwers 2009, 90). Er zijn wel sporen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van 'causeways' of 'damwegen' die in successie steeds verder aangebouwd zijn (Van Es en Verwers 2009, 51).

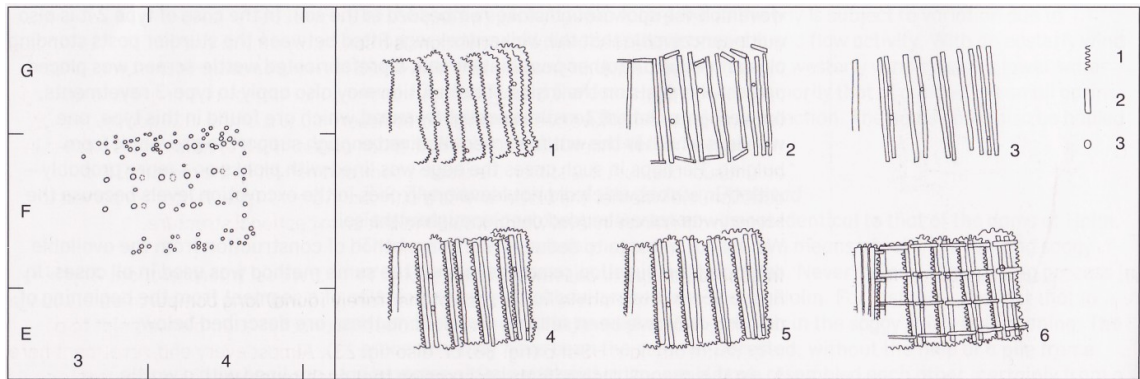
Hoogstraat III

De sporen van de rivieroever bleken nauwelijks herkenbaar, buiten een rij paalgaten die waarschijnlijk deel uit hebben gemaakt van een wal. Mogelijk waren er landhoofden aanwezig, deze zijn echter niet duidelijk herkend (Van Es en Verwers 2009, 90). Deze sporen dateren uit een latere tijd, gelet op het aardewerk van na de Karolingische tijd, waaronder Pingsdorf, Paffrath en Andennekeramiek.

Voor zover is te zien, is de organisatie van de rivieroever op alle vijf de opgravingsplekken min of meer hetzelfde; smalle stroken land aangrenzend aan de rivieroever, die waren verdeeld in kleine percelen in rechte hoeken ten opzichte van de oever. De landhoofden sloten aan bij deze percelen. Aan de rivierzijde was de oever versterkt met een wal, die in verloop van tijd vernieuwd werd.

De aangetroffen palensporen in Dorestad kunnen op verschillende manieren geïnterpreteerd worden; houten frames, opgevuld met aarde die als verhoogde weg of dam zijn gebruikt. Waarschijnlijker is dat de sporen niet die van een frame zijn, maar van een door palen ondersteund platform op het wateroppervlak; oftewel een steiger (Van Es en Verwers). Deze laatste reconstructie ondersteunt de functie van Dorestad als grote handelsnederzetting.

Deze steigers waren misschien wel het belangrijkste kenmerk van Dorestad. De steigers en tussengelegen ruimten verdeelden de rivieroever in lange, relatief smalle percelen (Van Es en Verwers 2009, 92). De breedte van deze steigers varieerde tussen 8.40 en 9.60 meter. Deze reconstructie is gebaseerd op de vondst van paalgaten. De eerder besproken landhoofden vormden het begin van deze steigers; de overgang naar de eigenlijke steiger. Er is niet met zekerheid te zeggen hoe deze steigers er precies hebben uitgezien, maar met behulp van de aangetroffen paalgaten is een zestal mogelijkheden gereconstrueerd (Van Es en Verwers 2009, 60).

Figuur 2: Hoogstraat II: Een zestal mogelijke reconstructies van een steiger; schaal 1:400.

Legenda: 1. end revetment , 2. horizontale balk, 3. extra paalgat (Van Es en Verwers 2009, 60).

In fig. 3 is een reconstructie te zien van hoe Dorestad er uit kan hebben gezien tijdens het hoogtepunt van haar bestaan.

Figuur 3: Reconstructie Dorestad

(http://www.wijkbijduurstede.nl/uploads/RTEmagicC_dorestad2.JPG.jpg).

4.4. Huisplattegronden.

Zoals eerder vermeld zijn er in veel gevallen geen duidelijke huisplattegronden teruggevonden, doordat na de ondergang van Dorestad het gebied voor de agricultuur is gebruikt. Hierdoor zijn er alleen sporen zichtbaar van palen die meer dan een halve meter de grond in zijn gewerkt (Van Es en Verwers 1995, 173).

Er is echter een zestal huisplattegronden herkend in Dorestad, waarvan twee goed bestudeerd zijn en slechts één goed definieerbaar is. Dit gebouw; een groot gebouw van zo'n 28 meter in lengte en 7 meter in breedte, waarvan de palen 60 tot 80 cm ingegraven waren, had een dubbele palenrij en was vrijwel recht in de lange zijde en sterk gekromd in de korte zijde. Het gebouw is verdeeld in twee ruimtes; één grote en één kleine en heeft vier ingangen. Het is niet mogelijk gebleken de functie van deze ruimtes te achterhalen.

Er is een vergelijkbare huisplattegrond aangetroffen; iets gekromd in de lengte, met een dubbele palenrij en dezelfde verdeling met een grote- en een kleine ruimte en vier ingangen. Anders zijn de vijf rechthoekige putten, waarvan drie in het huis zijn aangetroffen en die mogelijk kelders zijn geweest (Van Es en Verwers 1995, 175).

De derde huisplattegrond heeft zo op het eerste gezicht een enkele rij palen, maar waarschijnlijk is de buitenste rij palen verloren gegaan doordat deze niet diep genoeg de grond in waren geslagen (Van Es en Verwers 1995, 176)

De vierde en vijfde huisplattegrond overlappen elkaar en lijken op precies dezelfde plek te zijn gebouwd. Deze twee huisplattegronden bezitten dezelfde kenmerken als de derde huisplattegrond.

Er zijn echter ook huisplattegronden aangetroffen waarbij geen aanwijzingen van ingangen zijn gevonden. Alle hier beschreven huisplattegronden zijn waarschijnlijk boerderijen geweest. Dit is vooral afgeleid aan de twee overlappende huisplattegronden, die op een omheind erf hebben gestaan, samen met een bijgebouw (Van Es en Verwers 1995, 181).

Dorestad was een nederzetting die was opgesplitst in meerdere onderdelen, waaronder de haven, de vicus, de zone achter de vicus, de vermoedelijke locatie van het Romeinse fort en het grafveld van Dorestad. In de noordelijke grens van waar in Dorestad is opgegraven zijn kleinere huisplattegronden aangetroffen dan de plattegronden die zojuist beschreven zijn (met hun gemiddelde lengte van 29 m in lengte en 10 m in de breedte), maar in veel opzichten vergelijkbaar zijn, wat leidt tot de voorzichtige aanname dat er in Dorestad wellicht gebruik is gemaakt

van één moederhuistype die verspreid over heel Dorestad is gebruikt, wellicht met enkele variaties (Van Es en Verwers 1995, 180). De huisplattegronden die eerder beschreven zijn, komen uit het derde gebied, wat het agrarische gedeelte van de nederzetting is geweest en tot de aanname leidt dat deze huisplattegronden waarschijnlijk boerderijen zijn geweest (Van Es en Verwers 1995, 180-181). Deze aanname wordt versterkt door het feit dat één van de huizen een omheining had samen met een bijgebouw, die de kenmerken van een graansilo heeft. Ook het feit dat er in nabijgelegen contemporaine en agrarische nederzetting Kootwijk gelijksoortige plattegronden zijn gevonden draagt bij aan de interpretatie van deze gebouwen als boerderij.

4.5. Aardewerk.

In Dorestad is er een verscheidenheid aan aardewerk aangetroffen. Voor de analyse van het aardewerk van Dorestad is gebruik gemaakt van het aardewerk dat is gevonden in de Hoogstraat. Er is gebruik gemaakt van de tabellen in *Excavations At Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I* (Van Es en Verwers 1980) en *Excavations at Dorestad 3: Hoogstraat 0, II-IV* (Van Es en Verwers 1009). In tabel 1 zijn de aangetroffen typen Merovingisch aardewerk weergegeven, met daarbij de aantallen en percentages. De datering van dit aardewerk is gebaseerd op de chronologie die wordt beschreven in *Excavations At Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I* (Van Es en Verwers 1980, 152)

Tabel 1: Merovingisch aardewerk gevonden in Hoogstraat 0-IV te Dorestad; typen tegen absolute getallen en percentages; EM= Early-Medieval. W= gedraaid; H= handgevormd (naar Van Es en Verwers 1980 en Van Es en Verwers 1990). Randscherven.

	Type	Hoogstraat 0	Hoogstraat I	Hoogstraat II	Hoogstraat III	Hoogstraat IV	Totaal	%
	middelgrote pot WV	61	64	69	170	89	453	32,7
	middelgrote pot WVI	14	31	44	52	28	169	12,2
	knikwandpot WVII	8	11	30	17	9	75	5,4
	tonvormige pot	48	34	37	87	87	293	21,1
	schaal	42	26	70	51	44	233	16,8
EM (W)	Totaal	173	166	250	377	257	1223	88,2
	eitopf	10	44	42	27	20	143	10,3
	bakpan	1	10	4	4	1	20	1,4

EM (H)	Totaal	11	54	46	31	21	163	11,8
Em (W+H)	Totaal	184	220	296	408	278	1386	100

In deze tabel is te zien dat er een zeer groot percentage gedraaid aardewerk is tegen een relatief laag percentage handgevormd aardewerk. Dit wijst op een hoog importgehalte wat vervolgens een indicatie is van een handelsfunctie.

In tabel 2 is een overzicht te zien van het Karolingisch aardewerk dat in de Hoogstraat 0-IV is aangetroffen.

Tabel 2: Karolingisch aardewerk gevonden in Hoogstraat 0-IV te Dorestad; typen tegen absolute getallen en percentages; EM= Early-Medieval. W= gedraaid; H= handgevormd (naar Van Es en Verwers 1980 en Van Es en Verwers 1990). Randscherven.

	Type	Hoogstraat 0	Hoogstraat I	Hoogstraat II	Hoogstraat III	Hoogstraat IV	Totaal	%
EM (W)	WI	31	97	150	61	42	381	3,5
	II	128	695	798	680	172	2473	22,5
	I/II	5	42	12	20	4	83	0,8
	III	627	933	1789	1139	589	5077	46,3
	IV	24	94	114	70	33	335	3
	VIII	3	24	37	43	7	114	1
	XI	0	4	0	1	2	7	0,1
	XII	8	7	9	4	3	31	0,3
	XIII	5	0	20	20	14	59	0,5
	XIV	30	0	48	48	29	155	1,4
	Diverse n	0	26	0	0	0	26	0,2
EM (W)	Totaal	861	1922	2977	2086	895	8741	79,6
EM (H)	I	147	475	888	398	251	2159	19,6
	II	1	35	20	12	5	73	0,7
	Diverse n	0	6	4	5	0	15	0,1
EM (H)	Totaal	148	516	912	415	256	2247	20,4
Em (W+H)	Totaal	1009	2438	3889	2501	1151	10988	100

De hoogste percentages bij het Karolingische aardewerk horen bij de WII- Badorf potten (22,5%) en de type VIII kookpotten (46,3%).

Een klein percentage Tatinger kannen (type VIII, 1,0%) wijst op de aanwezigheid van luxe-aardewerk in Dorestad. Tating aardewerk bestaat uit zwartgepolijste kannen afkomstig uit het plaatsje Tating in Noord-Duitsland. Het wordt beschouwd als status-aardewerk en wordt geassocieerd met welgesteldheid en geestelijken (www.museumkennis.nl/lp.rmo/museumkennis/i000271.html). De aanwezigheid van dit aardewerk in Dorestad kan erop wijzen dat er sprake was van een verschil in status.

Een nog kleiner percentage doet zich voor in de vorm van het type W XII Karolingisch geveerd aardewerk (0,3%). Dit is een zeldzame soort aardewerk. De aanwezigheid van dit aardewerk kan, net zoals het Tatinger aardewerk, wijzen op de aanwezigheid van een groep welgestelde bewoners. Echter, het aangetroffen percentage is dermate klein dat zo'n uitspraak niet met zekerheid kan worden gedaan. De aanwezigheid van type WI reliëfbandamforen (3,5%) wijst op handel. Reliëfbandamforen zijn namelijk voorraadpotten die gebruikt werden om handelswaar in te vervoeren. Ongeveer een vijfde van het aangetroffen Karolingische aardewerk is handgevormd en viervijfde gedraaid. Dit laat zien dat Dorestad in hoge mate aan import heeft gedaan.

Wanneer we het Merovingische aardewerk met het Karolingische aardewerk vergelijken zien we dat er in de Karolingische periode relatief minder gedraaid aardewerk aanwezig is.

In tabel 3 is een overzicht weergegeven van de percentages van de verschillende aangetroffen baksels van het importaardewerk van Dorestad. Hierin is te zien dat het Badorfaardewerk vrijwel steeds het meest vertegenwoordigd is, gevolgd door aardewerk uit de regio van Mayen in het Eifelgebied.

Tabel 3: Vergelijking van bakselgroepen in Dorestad (Bult 2012, 274).

	Badorf- baksel	Mayen- baksel	Walberber g baksel	Karolingisc h grijs	Overi g	N
Dorestad Hoogstraat 0 (VIIc-IXd)	34%	44%	11%	9%	2%	1034
Dorestad Hoogstraat I (VIIc-IXd)	60%	20%	12%	7%	1%	2062
Dorestad Hoogstraat II (VIIc-IXd)	52%	29%	13%	6%	1%	3227

Dorestad Hoogstraat III (VIIc-IXd)	55%	22%	10%	12%	1%	2463
Dorestad Hoogstraat IV (VIIc-IXd)	45%	28%	13%	13%	1%	1146

5.4. Functie.

Dorestad heeft de beschikbaarheid over een strategische ligging en een goede haven gehad, twee cruciale punten voor het ontstaan van een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen. De ligging van Dorestad in de splitsing van de Rijn naar de Kromme Rijn en de Lek heeft gezorgd voor een uitzonderlijk goede verbinding tussen het Noordwest-Europese achterland en de Noordzee en via de Zuiderzee naar Scandinavië. Ook de ligging van Dorestad op de grens van het Frankische- en het Friese Rijk duidt haar functie als handelsnederzetting aan. De aanwezigheid van een haven was in de Vroege Middeleeuwen met haar slechte wegennet cruciaal voor het opbloeien van een handelsnederzetting.

Verder is de enorme oppervlakte die Dorestad beslaat een indicatie van haar invloed en aanzien als nederzetting; een agrarische nederzetting of simpel klein handelsdorp zou niet tot de grootte van Dorestad uit kunnen groeien. De duidelijke scheiding tussen de agrarische sector enerzijds en de havensector anderzijds is ook een kenmerk van een handelsnederzetting, evenals de enorme gebouwplattegronden die in Dorestad zijn aangetroffen en die de functie van opslaghuizen moeten hebben gehad. Ook was Dorestad één van de grootste nederzettingen van Europa in de Karolingische tijd, met een oppervlakte van meer dan 40 hectaren (Hodges 1982, 74).

Het te Dorestad gevonden aardewerk vertelt ons dat het veel aan import heeft gedaan, wat kenmerkend is voor een handelsnederzetting. Aan de pottypen is te zien dat de keramiek vooral afkomstig is uit Duitsland. De aanwezigheid van Tatinger kannen en in mindere mate Karolingisch geverfde keramiek wijst erop dat er mogelijk een scheiding in welvaart in de bevolking is geweest.

Behalve het aangetroffen aardewerk zijn er in de andere vondstcategorieën ook aanwijzingen van Dorestad's functie als handelsnederzetting. Ook de wijnvaten, afkomstig uit het Duitse Mainz, die hergebruikt zijn als waterputten, zijn hier een indicatie van, evenals de vondst van munten uit de tijd van Charlemagne; een Frankische koning uit de vroeg 9^e eeuw (Hodges 1982, 75), de aanwijzingen voor metaalbewerking, beenbewerking, het maken van sieraden en scheepsbouw (Hodges 1982, 77). Een ander belangrijke aanwijzing voor Dorestad's functie als

interregionaal functionerende handelsnederzetting was de aanwezigheid van muntslag. Er werd in Dorestad namelijk ook aan muntslag gedaan door Madelinus; een Maastrichts muntmeester (<http://www.museumkennis.nl/lp.rmo/museumkennis/i000267.html>).

Er kan dus geconcludeerd worden dat Dorestad tijdens haar bestaan inderdaad een handelsfunctie heeft vervuld.

5. Oegstgeest.

5.1. Opgravingsgeschiedenis.

In Oegstgeest is in verband met bouw- en herinrichtingsplannen van de gemeente Oegstgeest prospectie onderzoek in de vorm van boringen uitgevoerd. Hierbij is er gestuit op zes mogelijke vindplaatsen.

In het voorjaar van 2004 is er op het zuidelijke deel van Rijnfront-Zuid een inventariserend veldonderzoek middels proefsleuven uitgevoerd, waarbij zichtbaar werd dat zich verspreid over het terrein archeologische sporen bevonden (Hemminga 2008, 7). Op basis van deze resultaten is besloten dat verder onderzoek nodig was.

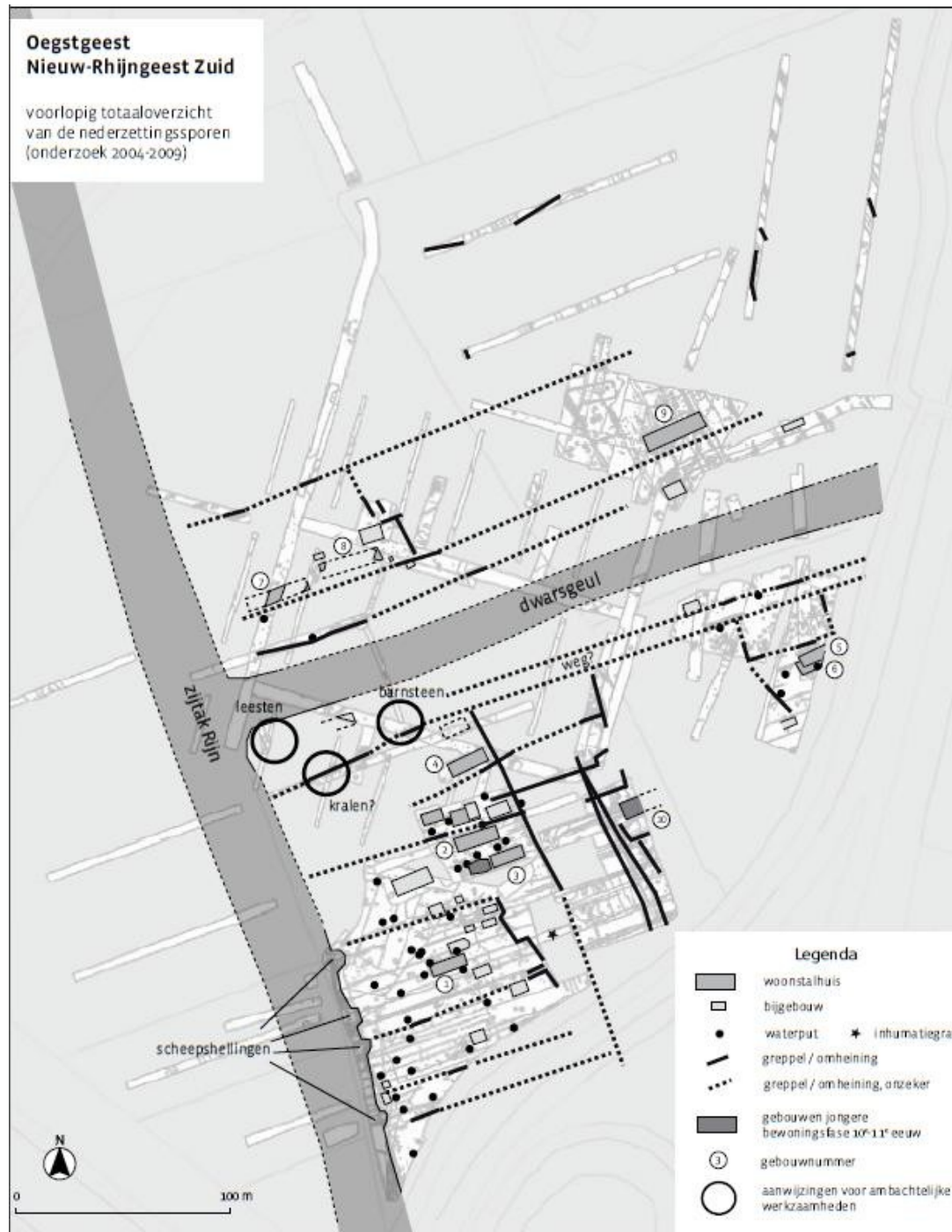
De opgraving is door Archol uitgevoerd en bestond uit het uitgraven van de geplande wegcunetten, proefsleuven en één grotere werkput. Op basis van het gevonden materiaal en de aangetroffen huisplattegronden is vastgesteld dat het een Merovingische nederzetting betreft (Hemminga 2008, 7).

In 2009 is er nieuw veldwerk verricht in opdracht van Vastgoed Universiteit Leiden, door ADC ArcheoProjecten, vanwege geplande bouw (Jezeer et al 2009, 7). Tijdens dit onderzoek zijn vijf proefsleuven gegraven, waarna er vlakdekkend is opgegraven in de westelijke helft van het opgravingsterrein (Jezeer et al 2009, 13). In de jaren 2009-2012 is er archeologisch onderzoek verricht door de Faculteit der Archeologie Leiden, die hier de komende twee jaar ook opgravingswerkzaamheden zal verrichten.

5.2. Geografische ligging.

De nederzetting Oegstgeest ligt op een steenworp afstand van Valkenburg de Woerd. Oegstgeest bevond zich aan de noordelijke oever van de Oude Rijn, terwijl Valkenburg de Woerd aan de zuidelijke oever is gevestigd. Net als Valkenburg de Woerd lag Oegstgeest op de rug van een kronkelwaard (Dijkstra 2011, 134).

Figuur 4: Overzicht Oegstgeest en reconstructie van de gebouwen en erven (naar Hemminga et al 2008).

5.3. Lay-out nederzetting.

De percelen in Oegstgeest ten zuiden van de dwarsgeul zijn dwars op de oever van de hoofdgeul van de Rijn georiënteerd. In het zuidelijke deel van de nederzetting liggen meerdere erven naast elkaar, ten westen van deze erven was er een begrenzing in de vorm van een sterk beschoeide oever met scheepshellingen; installaties om schepen te water te laten (Dijkstra 2011, 136). Verder werden de erven begrensd door een hekwerk (Jezeer et al, 2011).

Op de erven stonden naast een woonstalhuis ook één of meer spiekers (voorraadschuren) en grotere schuren. Van het woonstalhuis was het stalgedeelte naar de landzijde georiënteerd. Waterputten kwamen over het hele erf voor. Er zijn over de hele nederzetting verspreid maximaal acht erven aangetroffen, gebaseerd op de ligging van de huizen, restanten van hekwerken en de aanname dat er per erf één scheepshelling was. Deze erven varieerden in breedte tussen 15 en 40 meter, wat waarschijnlijk het resultaat is van een langdurige ontwikkeling, en opsplitsing van erven tussen familieleden (Dijkstra 2011, 136). Ten noorden van de dwarsgeul is een vergelijkbare nederzettingsstructuur herkenbaar.

Er zijn diverse sporen van nijverheid ten zuiden van de dwarsgeul gevonden, waaronder de vervaardiging van glazen en barnstenen kralen, schoenproductie, houtbewerking en metaalbewerking (Dijkstra 2011, 137).

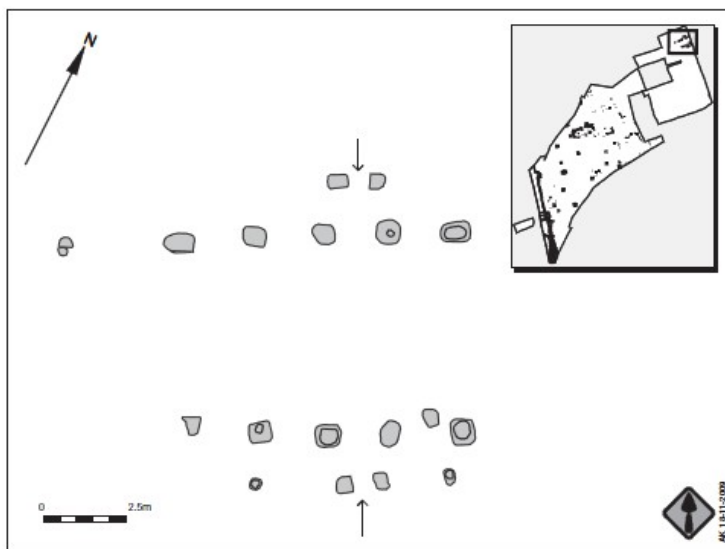
De manier waarop de gebouwen en erven zijn georiënteerd wijzen op een nederzetting met een lintbebouwingsstructuur.

Tijdens het veldwerk in 2009 is geconcludeerd dat alleen in het westelijke deel van de nederzetting waterputten aanwezig zijn geweest. Deze lagen niet zoals verwacht in de lage gebieden waar het grondwater hoog stond, maar in plaats daarvan op de hoger gelegen gebieden waar de huizen liggen (Jezeer et al 2009, 44). In het zuidelijke deel zijn ook een flink aantal waterputten aangetroffen, hier zijn geen woonstalhuizen gevonden, alleen een paar bijgebouwen. Het is mogelijk er zich een woonstalhuis buiten de opgravingsgrens bevindt (Jezeer et al 2009, 44).

5.4. Huisplattegronden.

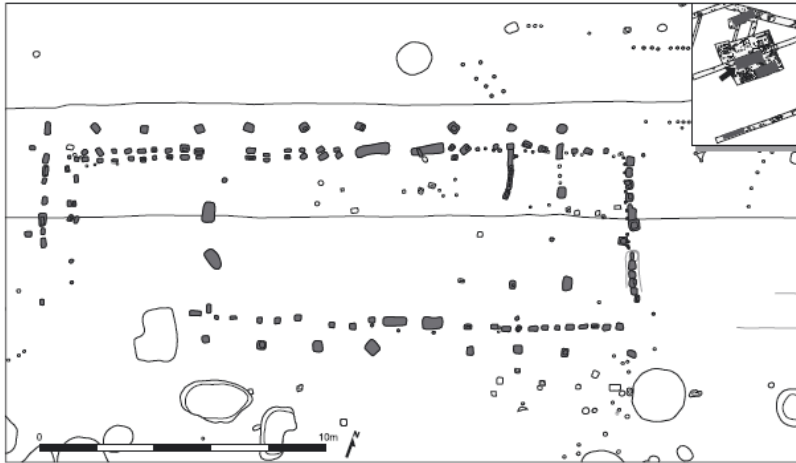
In Oegstgeest zijn tijdens de opgravingen in 2004 en 2005 in het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied vier huisplattegronden aangetroffen. Deze plattegronden kunnen worden getypeerd als Odoorn B- en C types.

Huis 1 is in twee campagnes opgegraven in het zuidelijke deel van de opgraving. Het is een eenschepig woon(stal)huis van het type Gasselte B (Jezeer et al 2009, 26). Het huis is 17 m lang en 9 m breed met een wandconstructie die grotendeels bestaat uit een wand-standgreppel waar de palen in zijn ingegraven (Jezeer et. al. 2009, 27). Van het gebouw zijn vijf staanderparen voor gebinten teruggevonden. Deze standers staan zo'n 6 m uit elkaar. Buiten deze standers zijn nog zes palen teruggevonden. Dit wijst op de aanwezigheid van zijbeuken. Huis 1 kan op basis van het huistype en het in de buurt aangetroffen aardewerk worden gedateerd in de 10^e eeuw (Jezeer et. al. 2009, 27).

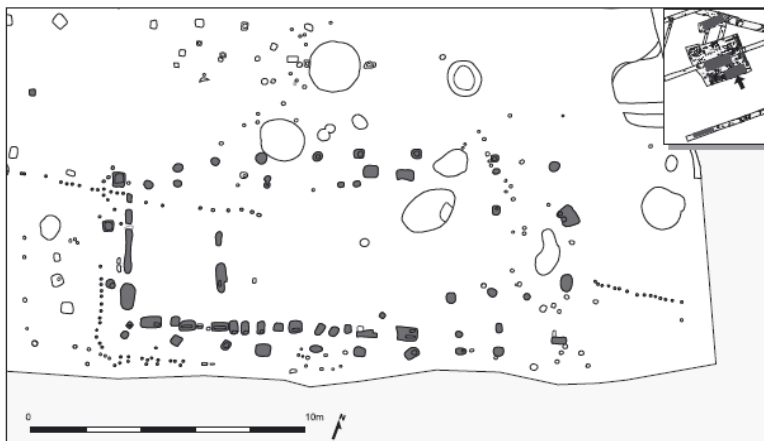
Figuur 5: Plattegrond Huis 1 (Jezeer et al 2009, 26).

Huis 2 heeft een rechthoekige grondvorm met dubbele wandpalen en buitenstanders. Het is een eenschepig woonstalhuis van type Odoorn-C. De maximale lengte is 20.70 m en een variërende breedte van tussen 5.45 en 6.15 m. Er zijn twee woonruimtes en een stalruimte te herkennen. Bij dit type huizen worden vaak haardkuilen aangetroffen, bij huis 2 zijn echter in geen van beide woonruimtes haardkuilen aangetroffen. De woongedeeltes en het stalgedeelte zijn anders gebouwd; bij de woonruimtes wordt gebruik gemaakt van dubbele palenrijen, bij het stalgedeelte van enkele palenrijen (Hemminga et al 2008, 23). Aan dit huis is geen datering verbonden.

Figuur 6: Plattegrond huis 2 (Hemminga et al 2009, 24).

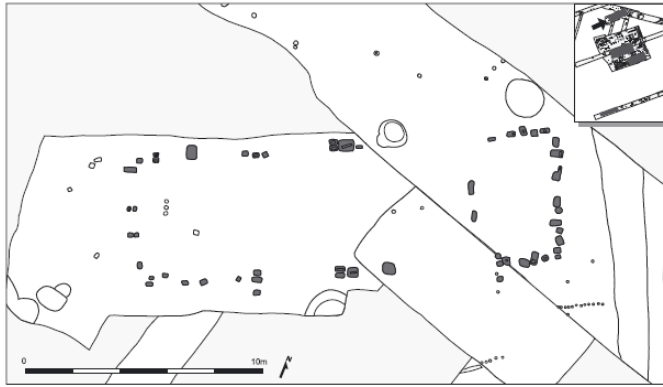
Huis 3 is in grondvorm en indeling vergelijkbaar met huis 2; een eenschepig woonstalhuis van type Odoorn-C met twee woonruimtes en een stalgedeelte. De maximale lengte van de boerderij bedraagt 16.60 m en de breedte varieert tussen 6 en 6.60 m.

Figuur 7: Plattegrond huis 3 (Hemminga et al 2009, 26).

Ook huis 4 is een eenschepig woonstalhuis van het Odoorn-C type. De lengte bedraagt minimaal 17 m, de breedte 5 m. Ook aan dit huis is geen datering verbonden.

Dergelijke gebouwen worden algemeen aangetroffen in agrarische nederzettingen in Nederland, waaronder in Drenthe. Deze gebouwen worden over het algemeen geïnterpreteerd als woon-stalboerderijen.

Figuur 8: Plattegrond huis 4 (Hemminga et al 2009, 26).

Behalve de vier huisplattegronden zijn er elf bijgebouwen herkend. Door de afwezigheid van hekwerken of perceelafscheidings is het niet duidelijk welk bijgebouw bij welk huis heeft gehoord.

Bijgebouw 4 is interessant, omdat deze duidelijke overeenkomsten vertoont met plattegronden die in Valkenburg de Woerd en Dalem (Duitsland) zijn aangetroffen. De plattegronden in de Woerd zijn geïnterpreteerd als huizen, terwijl de structuren in Dalem gezien worden als opslagschuren. Het betreft een tweeschepig gebouw met een lengte van 9.65 m en een breedte van 4.95 m. De lange wanden bestaan uit vier palen.

Tijdens het onderzoek in 2009 zijn er twee woonstalhuizen (waarvan één reeds besproken is, namelijk huis 1) en drie bijgebouwen aangetroffen. Het tweede woonstalhuis kan worden geïdentificeerd als een type Gasselte B; een bootvormig huis met een minimale breedte van tussen de 5 en 6 m. Ondanks dat de bootvorm niet goed herkenbaar was door de gebrekkige resten, kan door de breedte en de zwaardere constructie van het gebouw met enige zekerheid gezegd worden dat we met een Gasselte B- huis te maken hebben (Jezeer et al 2009, 25).

De bijgebouwen zijn alle drie tweeschepig, bestaand uit drie parallelle palenrijen van vier palen. Vergelijkbare plattegronden in Valkenburg de Woerd zijn destijds als woonhuis bestempeld, nadat de plattegronden met andere nederzettingen zijn vergeleken. Uit het onderzoek van Katwijk Zanderij is echter aannemelijk gemaakt dat deze gebouwen waarschijnlijk bijgebouwen of schuren zijn geweest die op het erf van een woonstalhuis hebben gestaan (Van der Velde 2008).

5.5. Aardewerk.

Voor de rapportage van het aardewerk van Oegstgeest zijn 2265 scherven gedetermineerd.

De grootste vondstcategorie is het Merovingische aardewerk (84%). Uit de Romeinse tijd is 9% van de scherven afkomstig, de overige 7% is toegeschreven aan de Volle- en Late Middeleeuwen. Er is geen aardewerk uit de Karolingische periode gevonden.

In tabel 4 is een overzicht van de aangetroffen Merovingische pottypen te zien. Deze gegevens zijn afgeleid van rand- en halsscherven.

Tabel 4: Overzicht Merovingische scherven Oegstgeest. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid (naar Jezeer 2011 en Hemminga et al 2004).

	Type	Aantal	%
(H)	handgevormd	172	29,1
	Totaal (H)	172	29,1
(W)	tonvormige pot	319	54,0
	knikwandpot	59	10,0
	flessen	3	0,5
	kruiken	3	0,5
	kannen	10	1,7
	knikwandschalen glw.	3	0,5
	knikwandschalen rw.	13	2,2
	schaal rechte wand	8	1,4
	dolium	1	0,2
	Totaal (W)	419	71
	Totaal (H+W)	591	100,1

Van het aangetroffen aardewerk bestaat 29,1% uit handgemaakt aardewerk. Van het gedraaide aardewerk komt de tonvormige pot het meest voor, gevolgd door de knikwandpot. De rest van de pottypen; flessen, kruiken, kannen, schalen en dolia zijn ver ondervertegenwoordigd.

Buiten het Merovingische aardewerk is slechts een handvol scherven uit de Volle- en Late Middeleeuwen aangetroffen. Het feit dat deze periodes vertegenwoordigd zijn, hoeft niet te betekenen dat er in deze periode ook daadwerkelijk gewoond

werd. Uit deze percentages baksels en het ontbreken van Karolingisch aardewerk kan worden opgemaakt dat de nederzetting te Oegstgeest na de Merovingische periode, dus voor omstreeks 750 na Christus tot een einde is gekomen.

Het aardewerk van Oegstgeest is in meerdere productiecentra gemaakt (Hemminga 2006, 53). Dit houdt in dat het aardewerk geïmporteerd moet zijn, waarschijnlijk via de handelsroutes over het water. Goed mogelijk is dat het geïmporteerde aardewerk via Dorestad is aangevoerd.

5.6. Functie.

Om de functie van het vroegmiddeleeuwse Oegstgeest vast te stellen kan er gekeken worden naar de verschillende soorten vondstmateriaal die er opgegraven zijn. Aardewerk dat afkomstig is uit het Duitse Rijnland wijst op ten minste een minimale handelsinteractie.

Verder is er een groot aantal dierenbotten gevonden maar een lage waarde aan cultuurgewassen. In het botspectrum van de runderen ontbreken de sub-adulte individuen, wat kan wijzen op handel in levende dieren met andere (grotere) nederzettingen in ruil voor andere producten. Er is in Oegstgeest wel sprake geweest van de aanwezigheid van ambachtelijke activiteiten. Zo zijn er schoenleesten gevonden, die op leerbewerking wijzen om schoenen te fabriceren en metaalslakken die wijzen op metaalbewerking (Jezeer et al 2009, 118).

Uit deze aanwijzingen, gecombineerd met de aanwezigheid van woonstalhuizen, kan geconcludeerd worden dat we bij Oegstgeest te maken hebben met een agrarische nederzetting, dat vooral deed aan veeteelt, in mindere mate aan landbouw (Hemminga 2006, 118-119) en ook aan andere nijverheidsactiviteiten deed.

6. Koudekerk

6.1. Opgravingsgeschiedenis.

Er is in 1978 en 1979 in Koudekerk door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek opgegraven, waarbij een terrein van 1.7 hectare is onderzocht. Daarbij is veel archeologisch waardevol bewijs voor bewoning uit de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen gevonden. De vroegste bewoning dateert uit het begin van de Christelijke era en is mogelijk verlaten toen de Romeinse *limes* in 47 AD werd ingesteld. De Merovingische bewoning begon waarschijnlijk pas rond 500 na Christus. De bewoning liep door tot aan het einde van de Karolingische tijd.

6.2. Geografische ligging.

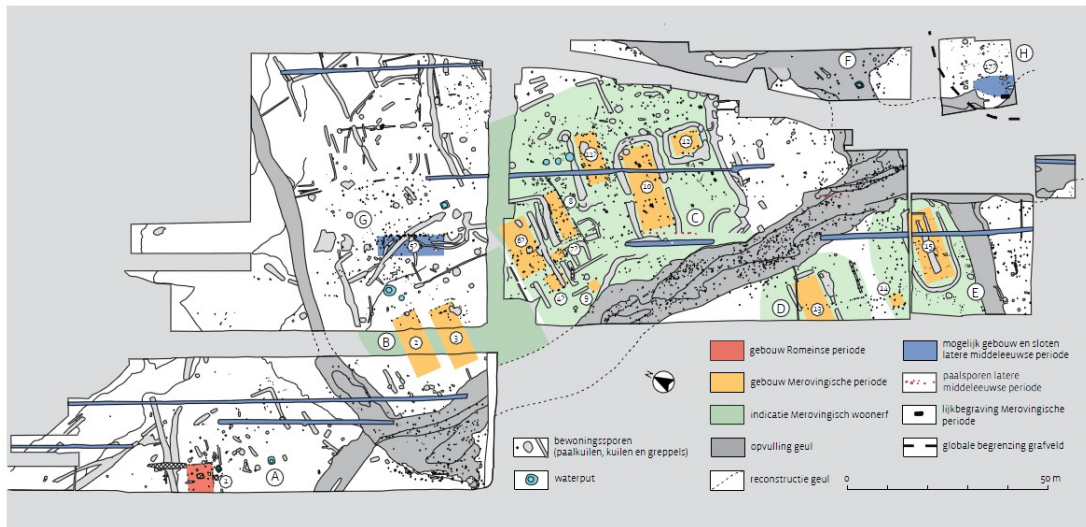
De nederzetting Koudekerk is gelegen op de noordelijke oever van de Oude Rijn, op zo'n 7 kilometer ten oosten van Valkenburg de Woerd. Een verslag van de opgegraven nederzettingssporen en het hier aangetroffen aardewerk is verschenen in rapportvorm: *'De Vroeg-Middeleeuwse nederzetting te Koudekerk aan den Rijn'* (Dijkstra 2005). De eerste vroegmiddeleeuwse bewoningssporen zijn vroeg voor deze regio, namelijk de tweede helft van de 5^e eeuw. Deze vroege bewoning heeft waarschijnlijk te maken met de aanwezigheid van hoge oeverwallen, wat een gunstige bewoningsfactor is. Deze oeverwallen lagen aan een crevassegeul met dwars daarop enkele zijtakken en heeft waarschijnlijk niet aangesloten op de hoofdgeul van de Oude Rijn, maar op een daaraan parallel gelegen zijarm (Dijkstra 2011, 158).

6.3. Lay-out nederzetting.

Van de bewoning uit de Merovingische periode zijn de huisplattegronden moeilijk te herkennen. De ligging van de gebouwen is echter wel te herkennen aan de aanwezigheid van de afwateringsgreppels die nog wel in de grond te zien waren. De erven waren dwars op de hoofdgeul van de crevasse georiënteerd (Dijkstra 2011, 158). Het aantal huisplattegronden is niet vastgesteld en doordat niet alle sporen zijn gecoupeerd is ook niet bekend hoeveel waterputten er hebben gelegen. Er is een zestal erven onderscheiden, op basis van de ligging van de

greppelsystemen, gebouwen en waterputten. Van deze erven is alleen erf C compleet opgegraven (Dijkstra 2011, 158).

Figuur 9: Sporenoverzicht van Koudekerk en een reconstructie van de nederzetting naar perioden, (mogelijke) gebouwen (1-17) en erven (A-H) (naar Grinsven/Dijkstra 2006, afb. 7).

Op erf A is een deel van een gebouw uit de Romeinse periode blootgelegd. Helaas kon dit gebouw niet in zijn geheel worden opgegraven aangezien hij in de wand van de opgravingsput verdwijnt. Verder is er op erf A nog één waterput aangetroffen.

Erf B was 40 bij 40 m in omvang en er zijn twee woonstalhuizen aangetroffen van zo'n 15 m in lengte. Deze gebouwen hebben elkaar waarschijnlijk opgevolgd (Dijkstra 2011, 158).

Erf C was zo'n 60 bij 40 m in omvang. In het midden stond een groot woonstalhuis van 7 bij 21 m met twee tegenover elkaar liggende ingangen in de lange zijden en een mogelijk tweebeukige indeling. Ten noordoosten van dit gebouw ligt mogelijk een tweede gebouw. Ook zijn er op dit erf een vierkant bijgebouw, een spieker en mogelijk enkele kleine schuren gevonden. Aan de landzijde achter de woonstalhuizen zijn drie waterputten naast elkaar gevonden. Dit kan erop wijzen dat er drie generaties gebouwen hebben gestaan (Dijkstra 2011, 159).

Erven D en E horen mogelijk bij elkaar. Hier zijn twee grote gebouwen; gebouw 15 en 16, en een spieker gevonden. Gebouw 15 was 7 bij 20 m in afmeting, met een greppel midden in het gebouw die waarschijnlijk een mestafvoer is geweest. Hierdoor lijkt het om een stalgebouw te gaan. Er zijn geen ingangen in de lange

zijden ontdekt. Gebouw 16 daarentegen had wel twee tegenover elkaar gelegen ingangen (Dijkstra 2011, 159).

Over erf F is weinig bekend, aangezien er geen huisplattegronden vast te stellen zijn. Het enige spoor dat op erf F is aangetroffen, is een waterput.

6.4. Huisplattegronden.

Helaas zijn in Koudekerk niet of nauwelijks huisplattegronden te herkennen.

Hierdoor moet de locatie van de gebouwen vooral worden achterhaald door te kijken naar waar de afwateringsgreppels hebben gelegen.

6.5. Aardewerk.

Het aardewerk te Koudekerk bestaat voor het grootste deel (40,3%) uit Merovingisch aardewerk, gevolgd door Romeins aardewerk (25,9%) en Karolingisch aardewerk (22,9%). Het handgevormde aardewerk beslaat 9,8% van het totale aanbod en komt uit de Merovingische en Karolingische periode (Dijkstra 2005, 51). Aardewerk uit de Post- en Late Middeleeuwen is vrijwel afwezig, waaruit geconcludeerd is dat de nederzetting waarschijnlijk is verlaten gedurende of na de Karolingische periode, rond het jaar 850 AD (Dijkstra 2005, 51).

Tabel 5: Overzicht van aantallen en percentages Merovingisch, Karolingisch en handgevormd vroegmiddeleeuws aardewerk te Koudekerk.

	Rand	Wand	Bodem	Oor	Totaal	%
Merovingisch	1090	2970	898	18	4976	55,7
Karolingisch	457	1823	460	34	2774	31
Handgevormd	442	743	5	0	1190	13,3
Totaal aardewerk	1989	5536	1363	52	8940	100

Het Merovingische op de draaischijf vervaardigde aardewerk betrof scherven, waarvan 5,5% versierd is, de meeste met een golfpatroon dan wel met een radstempelversiering. Het Karolingische draaischijfaardewerk betreft 2774 scherven. Uit de determinaties zijn drie groepen met een specifieke datering gekomen, waaruit op te maken is dat vooral de Vroeg-Karolingische groep goed vertegenwoordigd is, en het feit dat er uit de late Karolingische periode geen aardewerk is aangetroffen, zoals Huneschans aardewerk (850-900), wijst erop dat de bewoning rond 850 en misschien zelf al rond 800 tot een einde is gekomen.

Versiering was op 7% van het totale Karolingische aardewerk aanwezig. Deze deden zich vooral voor in de vorm van radstempels en stafbanden op reliëfbandamforen.

Het handgevormde aardewerk maakt 13,3% van het totale aardewerk uit. Hiervan is slechts een klein deel versierd; 40 scherven of 3,4%. Het handgevormde aardewerk is gedetermineerd met behulp van de Dorestad-typologie. Een groot deel (63,3%) kon niet gedetermineerd worden. Verder zijn er HIA, HIB en HIC kogelpotten gevonden (respectievelijk 26,7%, 3,0% en 4,6%), type HII bakpan (0,2%), type HIII eivormige potten (1,8%), een halsloze kom (0,1%) en overig materiaal (0,3%) (Dijkstra 2005, 58). De HI en HII potten komen uit de Karolingische tijd, de HIII potten uit de Merovingische.

Tabel 6: Overzicht handgevormde pottypes in Koudekerk.

	Aantal	Percentage
Indet	753	63,3
Kogelpot	408	34,3
Bakpan	2	0,2
Eitopf	22	1,8
Halsloze kom	1	0,1
Diversen	4	0,3
Totaal	1190	100

Het Merovingische aardewerk is voor het grootste deel op de draaischerf gevormd en hoofdzakelijk geïmporteerd uit het Duitse Rijnland. De HI en HII potten zijn Karolingisch, terwijl de HIII potten en halsloze kommen tot het Merovingische aardewerk worden gerekend.

In tabel 7 is een overzicht te zien van de in Koudekerk aangetroffen Merovingische pottypes. Dit aardewerk is gedetermineerd met een systeem dat van de Dorestad-typologie is afgeleid. Een groot deel van het aardewerk (3791 scherven) is niet determineerbaar gebleken. Om de verhoudingen tussen de aangetroffen types niet te vertroebelen, zijn deze uit de tabel weggelaten. Hierdoor is te zien dat het overgrote deel van het aangetroffen aardewerk uit tonwormige potten bestaat. De Karolingische WV t/m WX potten worden

beschouwd als laat-Merovingisch/vroeg-Karolingisch aardewerk. Deze potten zijn daarom ook in deze tabel opgenomen.

Tabel 7: Overzicht Merovingische pottypes in Koudekerk. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid (Dijkstra 2005, 53).

	type	totaal	%totaal
(H)	eitopf	22	2,0
	halsloze kom	1	0,1
	Totaal (H)	23	2,1
(W)	tonvormige pot	836	77,4
	schalen	56	5,2
	knikwandpot	43	4,0
	kannen	29	2,7
	kookpot		
	Alzei-typen	23	2,1
	overige		
	Alzei-typen	14	1,3
	Walsum-aarde werk	36	3,3
	middelgrote pot	21	1,9
	Totaal (W)	1058	97,9
	Totaal (H+W)	1081	100

Opvallend is het hoge percentage gedraaid aardewerk. Verder is er een duidelijke meerderheid aan tonvormige potten en andere kookpotten.

In tabel 8 is een overzicht van de Karolingische pottypen te zien. Deze zijn gebaseerd op de aangetroffen randscherven.

Tabel 8: Overzicht aangetroffen Karolingische pottypen. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid (naar Dijkstra 2005, 56).

		type	aantal	%
(H)	Kogelpot	HI	408	54,3
	Bakpan	HII	2	0,3
	Totaal (H)		410	54,6
(W)	Algemeen karolingisch (indet)	W	12	1,6
	Reliëfbandamfoor	WI	29	3,9
	Badorfpot	WII	47	6,3
	Kookpotten	WIII	252	33,6
	Totaal (W)		340	45,4
	Totaal (H+W)		750	100

Opvallend is de aanwezigheid van reliëfbandamforen, die doorgaans geassocieerd worden met handel. Het is mogelijk dat Koudekerk slechts een ontvanger van goederen was en niet zelf actief aan handel deed.

6.6. Functie.

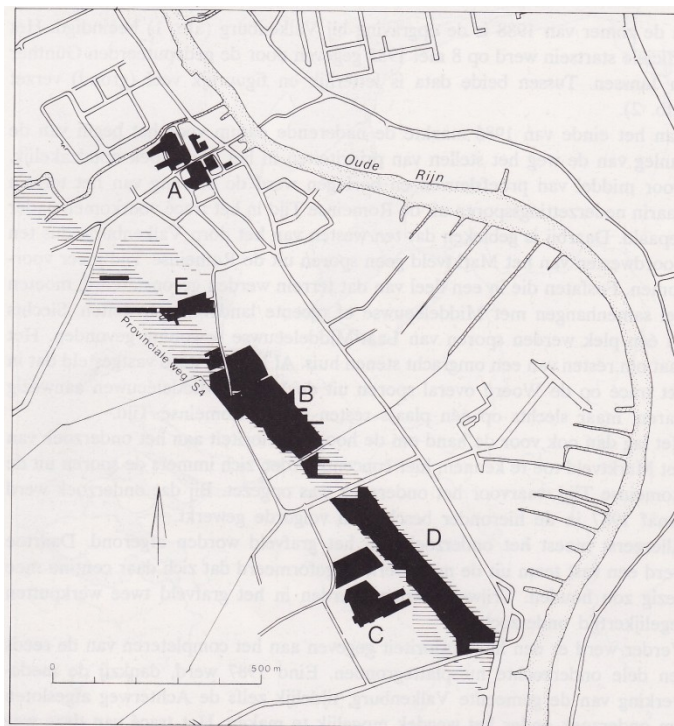
Helaas kan er niet naar huisplattegronden worden gekeken om de functie van de nederzetting Koudekerk te achterhalen. Wanneer de kenmerken die een handelsnederzetting heeft worden vergeleken met de nederzetting in Koudekerk, kan er met vrij grote zekerheid worden gesteld dat Koudekerk een agrarische nederzetting is geweest. De afwezigheid van een haven (en daardoor de afwezigheid van een scheiding tussen een agrarisch gebied en een handelsgebied), steigers en grote opslaggebouwen ondersteunen deze stelling. De aanwezigheid van aardewerk uit Badorf laat zien dat Koudekerk wel handelscontacten met bijvoorbeeld Dorestad heeft gehad, maar er is geen aardewerk aangetroffen dat erop wijst dat er een significante scheiding in welvaart in de bewoning van Koudekerk is geweest. De nederzetting in Koudekerk is daarom primair te beschouwen als een agrarische nederzetting.

7. Valkenburg de Woerd.

7.1. Onderzoeksgeschiedenis.

Aanleiding van de opgraving te Valkenburg de Woerd was de aanleg van een provinciale weg tussen Leiden en Katwijk, waardoor tussen 1985 en 1988 een gebied van circa 3,5 hectaren kon worden onderzocht.

Bij deze opgraving zijn behalve sporen uit de Romeinse tijd ook sporen uit de Middeleeuwen gevonden: zowel uit de Merovingische als uit de Karolingische Tijd en de Late Middeleeuwen. Het onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse sporen was interessant omdat er toendertijd in West-Nederland nog niet veel van bekend was. Van het aangetroffen middeleeuwse materiaal is een deel van het dierlijk botmateriaal (Sablerolles 1990, 167-77) en het bewerkte been- en gewei (Van der Pal 1990, 183-88) gedetermineerd en onderzocht. Ook is er een materiaalscriptie van het aardewerk uit een van de zijgeulen van de opgraving geschreven (Jezeer en Jongma 2001). Het aardewerk van die zijgeul is gedateerd tussen 525 en 950 na Christus en bestaat vooral uit Karolingisch materiaal. Een voorlopig verslag van het sporen en structurenverhaal is gepubliceerd door Bult en Hallewas 1990, p. 147-66.

Figuur 10: De ligging van de opgravingen te Valkenburg. A: het onderzoek in het castellum; in het castellum; B: het onderzoek op et Marktveld in 1985-88; C: het onderzoek op de Woerd in 1972-73; D: het onderzoek op de Woerd in 1986-88 en E: het onderzoek van de Laat-Middeleeuwse bewoning langs de

achterweg (Bult en Hallewas 1990, 2).

7.2. Landschappelijke situering en geografie.

De nederzetting was gelegen op een kronkelwaard, een ondergrond die bestaat uit rivierafzettingen die is ontstaan doordat de stroom zich naar het oosten verlegde.

De oeverwallen zijn globaal noord-zuid georiënteerd. De oostflank van de oeverwal vormde in het begin van de Vroege Middeleeuwen de oever van de Oude Rijn en was versterkt met beschoeiingen: palenrijen en een landhoofd (Bult, E.J. en D.P. Hallewas 1990, 148).

Op korte afstand van de rivier was er een ondiepe laagte, waar geulen en sloten werden gegraven om voor de afwatering te zorgen. In de noordwestelijke helft van de nederzetting bevond zich een zijgeul van bijna 20 m breed, die is ontstaan vóór de middeleeuwse bewoning, en pas gedurende de Late Middeleeuwen haar betekenis heeft verloren. Deze geul, waar langs de oever een beschoeiing was aangebracht, liep dwars door de nederzetting en zorgde ervoor dat de nederzetting op de Woerd op een eiland lag.

Dankzij een houtspectrum onderzoek in de castella van Valkenburg de Woerd , Woerden en Alphen aan de Rijn is er een indruk van de vegetatie van het rivierlandschap in de Romeinse tijd verkregen (Groenman-van Waateringe 1988, 142-143) . Dit onderzoek laat zien dat er op de lagere delen van de stroomruggen en oeverwallen bossen voorkwamen, die vooral bestond uit populier, wilg en els. Op de hogere delen van de oeverwallen was er vooral een gemengd eikenbos aanwezig. Het onderzoek wijst ook uit dat een groot deel van het bosgebied in de Romeinse tijd is gekapt, maar tijdens de Vroege Middeleeuwen tot aan de Karolingische tijd weer is hersteld (Dijkstra 2011, 41).

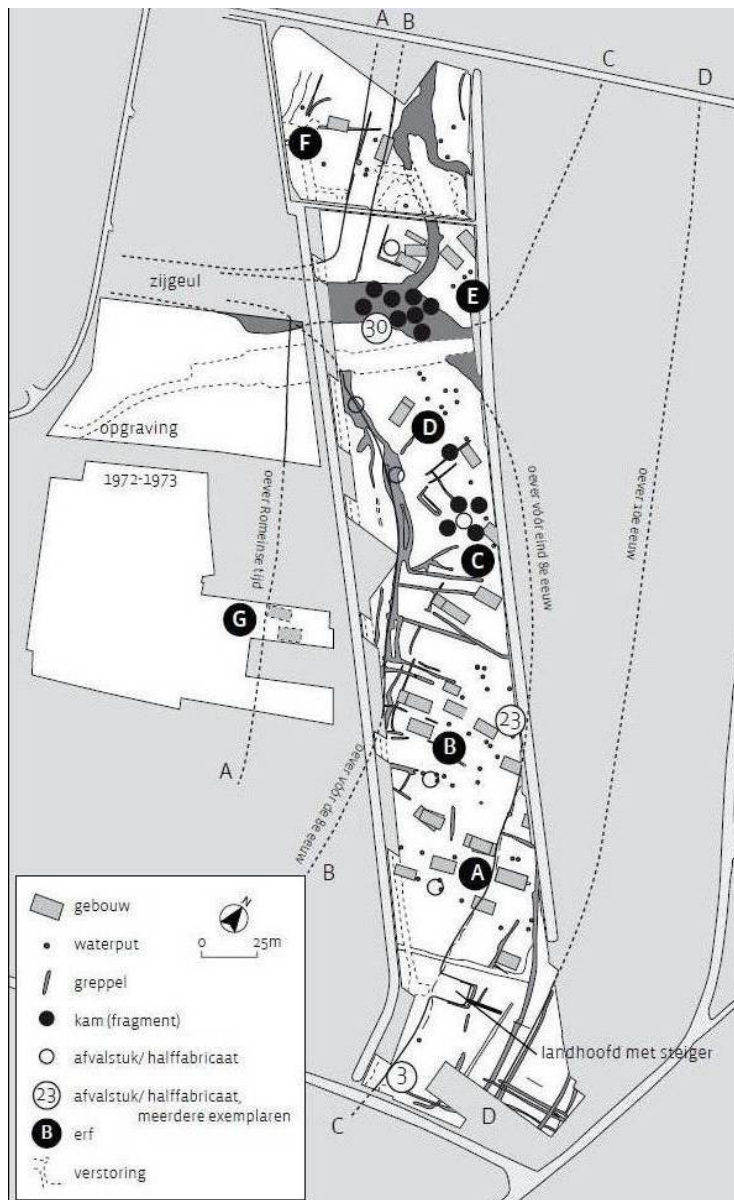
7.3. Lay-out nederzetting.

De gebouwen van Valkenburg de Woerd liggen voornamelijk op de oeverwallen. Ze zijn westzuidwest-oostnoordoost georiënteerd, wat te maken kan hebben met de dominante windrichting in Zuid-Holland, maar meer waarschijnlijk met de topografie van het nederzettingsterrein, aangezien de huizen haaks op de richting van de oeverwal zijn gericht (Bult en Hallewas 1990, 152-153).

De gebouwen komen in groepen over het opgravingsterrein voor en in sommige gevallen is er op dezelfde plek herbouwd, in één geval zelfs drie maal. Ook zijn er gevallen waarin er één of meerdere palen zijn vernieuwd, waarschijnlijk met de bedoeling de levensduur van het huis te verlengen. Het kwam ook voor dat huizen niet op dezelfde plaats, maar in het verlengde van een ander huis zijn gebouwd. Mogelijk hebben deze huizen in dezelfde periode bestaan, maar waarschijnlijker is het dat de huizen aan de oostelijke zijde jonger zijn, in verband met de zich naar het oosten opschuivende oeverlijn. (Bult en Hallewas 1990, 153).

Op het wegtracé bij de Woerd zijn tenminste 28 min of meer complete huisplattegronden gevonden. Deze hebben niet allemaal tegelijk bestaan, maar van de indeling van de nederzetting kan men afleiden dat er minstens zes tot acht gebouwen tegelijk hebben gefunctioneerd. De functie van deze gebouwen is niet zeker; huis, schuur of ander bedrijfsgebouw? (Bult en Hallewas 1990, 158).

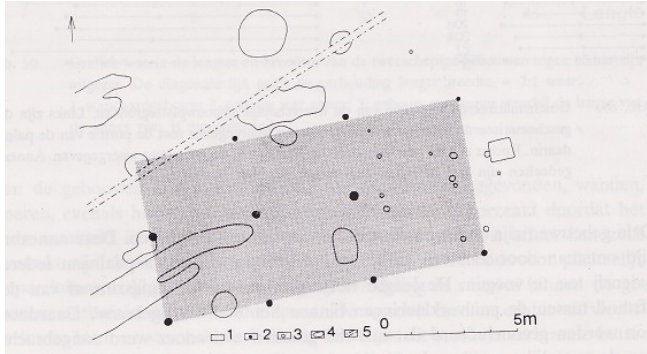
Figuur 11: Valkenburg de Woerd. Overzicht van de nederzetting en een reconstructie van de indeling naar gebouwen en erven A-G (naar Bult et al. 1990, afb. 82 en 83).

Valkenburg de Woerd lag langs de Oude Rijn, dat een van de drukst bevaarde handelsroutes in de Vroege Middeleeuwen was. Deze ligging en de aanwezigheid van het landhoofd en de steigers zijn aanwijzingen dat de Woerd wellicht als een stapelplaats heeft gefunctioneerd.

De aanwezigheid van de vele waterputten wijst echter op bewoning, evenals het nederzettingsafval dat in de directe omgeving van de huisplattegronden is gevonden (Bult en Hallewas 1990, 159).

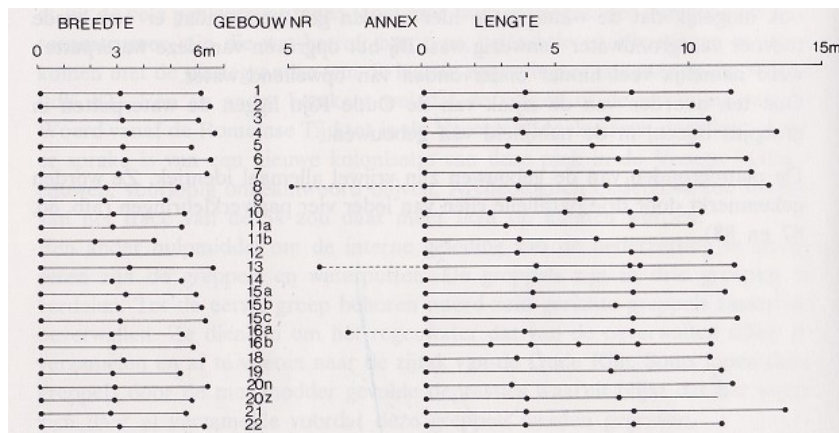
7.4. Huisplattegronden.

De huisplattegronden zijn allemaal vrijwel hetzelfde; tweeschepige gebouwen gekenmerkt door drie parallelle rijen van ieder vier palen.

Figuur 12: Plattegrond van een gebouw van het standaard type: drie rijen paalgaten, elk bestaande uit vier paalgaten. De paal op de hoek is niet teruggevonden (Bult en Hallewas 1990, 155).

De onderlinge afstand tussen de palen in de lengte varieert tussen de 2.1 en 3.3 meter, in de breedte is dit tussen de 2.5 en 4.6 meter. De gebouwen zijn gemiddeld zo'n 10 tot 11 meter lang en ongeveer 5.5 meter breed. In Fig. 13 is een schema weergegeven van de tweeschepige gebouwplattegronden.

Figuur 13: Geschematiseerde weergave van de tweeschepige gebouwplattegronden. Links zijn de geschematiseerde breedtes van de gebouwen weergegeven met de positie van de palen daarin. Rechts zijn de geschematiseerde lengtes van de gebouwen weergegeven. Annexgedeelten zijn aan de linkerzijde aangegeven met een stippellijn (Bult en Hallewas 1990, 156).

Huis 8, 13 en 16a zijn interessant, omdat hier een annex (aanbouwsel) aan is gebouwd. Een annex wordt gebouwd door aan één zijde van de korte kant van het gebouw een extra paal aan iedere palenrij toe te voegen (Bult en Hallewas 1990, 155-156). Door te kijken waar de afstand tussen de paalverkleuringen afwijken kan men zien aan welke zijde de annex is aangebouwd. In twee gevallen bleek dit aan de westelijke gevel te zijn, en in één geval aan de oostelijke zijde. Het is niet te constateren of deze annexen bij de bouw al zijn neergezet, of dat deze later zijn aangebouwd (Bult en Hallewas 1990, 156).

Van de gebouwen is buiten de sporen van de standers niets teruggevonden, sporen van wanden, vloeren en haardplaatsen ontbreken. Uit verbrande brokken hutteleem, waarin afdrukken van takken zijn gevonden, kan worden afgeleid dat de wanden uit vlechtwerk met leem en stro hebben bestaan (Bult en Hallewas 1990, 157). De gebouwen zijn tweeschipig, dit is vastgesteld door het feit dat de gebouwen in de lengterichting in twee helften worden gedeeld door een rij middenstanders. Van deze gebouwen waren de palen de grond in geslagen.

Afwijkende gebouwvormen zijn aangetroffen in het oostelijke deel van de opgraving. Hiervan zijn de standers niet in de grond ingeslagen, maar in plaats daarvan in een gegraven kuil geplaatst. Het gebouw meet 5.75 m in breedte en tenminste 14 m in lengte. Er zijn geen middenstanders aangetroffen, maar omdat deze mogelijk in een sleuf kunnen hebben gerust en daardoor niet in de grondsporen terug zijn te zien, kan het zowel een één-, twee- als drieschipig gebouw zijn geweest.

Van een ander gebouw ontbreken ook de middenstanders en zijn alleen de paalkuilen overgebleven. Dit gebouw is 6 m breed en minstens 8 m lang. Dit gebouw is waarschijnlijk het jongst. Dit is af te leiden uit hun oostelijke positie en het Andenne- en Pingsdorfaardewerk dat in de omgeving van deze gebouwen werd gevonden, dat de gebouwen een waarschijnlijke datering van 11e - 12e eeuw geeft (Bult en Hallewas 1990, 158).

De aangetroffen huisplattegronden waren te klein om mens en vee onder één dak te huizen, wat voor een vroegmiddeleeuwse nederzetting wel gebruikelijk was. De vondst van dierenbotten vertelt ons echter dat veeteelt waarschijnlijk een

substantiële vorm van bestaan is geweest voor de Woerd (Bult en Hallewas 1990, 160).

7.5. Aardewerk.

Voor de analyse van het aardewerk te Valkenburg de Woerd wordt behalve het aardewerk dat tijdens het materiaalpracticum Materiaalstudie II is gedetermineerd ook gebruik gemaakt van het aardewerk dat uit werkput 510 afkomstig is. Dit aardewerk is behandeld en uitgewerkt door Willen Jezeer en Steven Jongma (2001). In tabel 9 worden beide groepen weergegeven, en is te zien hoe het gedraaide Merovingische en Karolingische aardewerk zich tot elkaar verhouden.

Tabel 9: Overzicht aantallen en percentages Merovingisch en Karolingisch gedraaid aardewerk.

Gedraaid aardewerk	Valkenburg Woerd	Valkenburg Woerdput 510	Totaal	%
Romeins-Merovingisch	2	0	2	0,04
Romeins-Merovingisch-Karolingisch	3	0	3	0,06
Merovingisch	554	1204	1758	30,75
Karolingisch	123	3831	3954	69,18
Totaal	682	5035	5717	100,00

Zoals te zien is in de tabel bestaat het aangetroffen gedraaide aardewerk voor zo'n tweederde uit Karolingisch materiaal, voor bijna een derde uit Merovingisch materiaal en het overige uit materiaal dat meerdere perioden beslaat.

Voor het Merovingische aardewerk is het aardewerk dat is behandeld door Jezeer en Jongma gecombineerd met het voor deze scriptie gedetermineerde aardewerk. Het Merovingische en Karolingische handgevormde aardewerk is door Jezeer en Jongma als één groep behandeld. Het handgevormde aardewerk dat voor deze scriptie is gedetermineerd, is hiermee geïntegreerd. In tabel 10 is een overzicht van de aangetroffen typen en de daarbij behorende percentages te zien.

Tabel 10: Overzicht van typen Merovingisch en Karolingisch handgevormd aardewerk van Valkenburg de Woerd.

	Valkenburg Woerd	Valkenburg Woerd 510	Totaal	%
HI	25	2104	2129	84,2
HII	0	79	79	3,1

HIII	20	185	205	8,1
HIV	0	99	99	3,9
HS	0	18	18	0,7
Totaal	45	2485	2530	100,0

Zoals te zien is in de tabel is het de kogelpot (type HI) die uit de Karolingische periode dateert veruit het meest vertegenwoordigd, gevolgd door het type HIII Eitopf die uit de Merovingische periode dateert.

In het verslag van Jezeer en Jongma is over het Merovingische aardewerk helaas geen typeverdeling gemaakt van het Merovingische aardewerk. Hierdoor is in tabel 11 een typeoverzicht te zien dat gebaseerd is op enkel de voor deze scriptie gedetermineerde scherven.

Tabel 11: Overzicht Merovingische pottypen te Valkenburg de Woerd.

		Aantal	%
(H)	eitopf	20	18,5
	Halsloze kom	0	0
	Totaal (H)	20	18,5
(W)	tonvormige pot	69	63,9
	schaal	3	2,8
	knikwandpot	0	0
	kannen	8	7,4
	knikwandschaal	1	0,9
	flessen	0	0
	kruiken	0	0
	kookpot Alzei-typen	4	3,7
	andere Alzei-typen	3	2,8
	Totaal (W)	88	81,5
	Totaal (H+W)	108	100

Hier is een overgrote meerderheid van de tonvormige potten te zien. Opvallend is het vrij grote percentage kannen. Het is, gezien het gebrekkige aantal scherven, niet mogelijk om van Valkenburg een doorslaggevende uitspraak te doen over de verhoudingen van Merovingisch gedraaide pottypen.

In tabel 12 is een overzicht weergegeven van de aangetroffen Karolingische gedraaide pottypen. Omdat het door Jezeer en Jongma behandelde Karolingische aardewerk met behulp van dezelfde typologie gedetermineerd is als het voor deze

scriptie behandelde aardewerk, was het mogelijk de data samen te voegen tot één geheel.

Tabel 12: Overzicht Karolingisch gedraaide pottypen (randscherven).

Type	Aantal Valkenburg Woerd	Aantal Valkenburg put 510	Totaal	%
HI	25	2104	2129	80,2
HII	0	79	79	3,6
Totaal (H)	25	2183	2208	83,8
WI	6	60	66	2,5
WII	7	91	98	3,6
WIII	8	231	239	9,0
WIV	2	16	18	0,7
WXI	0	3	3	0,1
WXII	0	9	9	0,3
Totaal (W)	23	410	433	16,3
Totaal (H+W)	48	2593	2641	100,1

Het handgevormde aardewerk lijkt hier erg oververtegenwoordigd. Dit heeft echter te maken met het feit dat Jongma en Jezeer het Karolingische aardewerk op basis van randtype heeft gedetermineerd en het Merovingische aardewerk op baksel wordt bepaald.

Het meest vertegenwoordigd bij de gedraaide Karolingische pottypen is het type WIII kookpotten. Ook de WI en WII typen, afkomstig uit productiecentrum Badorf, zijn goed vertegenwoordigd. Er zijn geen scherven van bijvoorbeeld Tatinger aardewerk gevonden, zwartgepolijst aardewerk waarvan kannen zijn gemaakt dat geassocieerd wordt met hoge welstand. Er zijn 9 scherven Karolingisch geverfd aardewerk aangetroffen. Dit type aardewerk is zeer zeldzaam en kan, indien in significante hoeveelheden aanwezig, wijzen op een scheiding in welvaart in Valkenburg. Het is op basis van slechts negen scherven niet mogelijk om een dergelijke uitspraak te doen.

8. Vergelijking van de nederzettingen.

Nu elke nederzetting individueel is behandeld, zullen ze met elkaar worden vergeleken op het gebied van geografische ligging, nederzettingslay-out, huisplattegronden, aardewerk en functie.

8.1. Geografische ligging.

De ligging van Dorestad in de splitsing van de Kromme Rijn en de Lek zorgt voor een goede verbinding met het Duitse achterland, de Noordzee en via de Zuiderzee met Scandinavië, wat een belangrijk kenmerk is dat een handelsnederzetting in de Vroege Middeleeuwen moest bezitten.

Bij Oegstgeest en Koudekerk komen andere kenmerken voor. Deze nederzettingen zijn gevormd rond een zijrivier van de Rijn, die in deze hoofdrievier uitstroomt. Dit geeft verbindingsmogelijkheden tot het achterland, maar niet op de doorgaande hoofdroutes, wat nodig is om uit te groeien tot een echte handelsnederzetting. De nederzettingen zijn bovendien kleiner in oppervlakte.

Wanneer wordt gekeken naar de geografische ligging en lay-out van de nederzetting Valkenburg de Woerd heeft deze nederzetting meer parallellen met de agrarische nederzettingen Koudekerk en Oegstgeest, gezien haar ligging aan een zijrivier van de Rijn.

8.2. Lay-out nederzetting.

Dorestad heeft betreffende de nederzettingslay-out een aantal kenmerken die typerend zijn voor een vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting. Een eerste kenmerk is het enorme oppervlak: Dorestad was een langgerekte nederzetting van twee tot drie kilometer lengte. Daarnaast is er de scheiding tussen het havengebied, waar de handel plaatsvond, en het achterliggende agrarische gedeelte van de nederzetting. Een dergelijke scheiding is kenmerkend is voor een handelsnederzetting.

In het havengebied zijn sporen aangetroffen van een los- en laadwal, spiekers en talloze steigers waarop handelshuizen hebben gestaan. In het agrarische gedeelte van de nederzetting zijn erven aangetroffen met de resten van boerderijen, waterputten, bijgebouwen etc.

De lay-out van Koudekerk is, hoewel niet compleet te achterhalen, vrij typisch voor een agrarische nederzetting; een aantal erven dat dwars op de hoofdgeul van de crevasse was georiënteerd, met daarop één of meer woonstalhuizen die zowel mensen als vee huisden, spiekers en waterputten.

Ook de percelen in de nederzetting te Oegstgeest zijn dwars op de oever van de hoofdgeul georiënteerd, met op elk erf één woonstalhuis, één of meer spiekers en grotere schuren. Van de woonstalhuizen waren de stalgedeelten naar de landzijde georiënteerd. Behalve de erven was er in Oegstgeest een beschoeide oever met mogelijke scheepshellingen aanwezig. Deze vallen echter in het niet wanneer ze worden vergeleken met de steigers die in Dorestad zijn gevonden.

De grootte van Valkenburg de Woerd kan zich evenmin meten met Dorestad; van het oppervlak dat tot nu toe archeologisch is onderzocht is gebleken dat er zes tot maximaal acht erven tegelijk hebben bestaan. Dit komt overeen met de nederzetting Koudekerk, waar zes erven zijn ontdekt. Er kan dus gesteld worden dat Valkenburg de Woerd ook op het gebied van nederzettingenlay-out meer raakvlakken met agrarische nederzettingen vertoont dan met een handelsnederzetting.

8.3. Huisplattegronden.

In Dorestad zijn plattegronden van boerderijen aangetroffen, evenals steigerstructuren waarop handelshuizen hebben gestaan.

In Oegstgeest zijn woonstalhuizen van het type Odoorn en Gasselte aangetroffen, wat normaal is voor een agrarische nederzetting. Van Koudekerk zijn helaas geen huisplattegronden teruggevonden.

De functie van de gebouwen in Valkenburg de Woerd is onduidelijk. Er zijn geen Odoorn of Gasselte type woonstalhuizen aangetroffen, slechts tweeschepige gebouwen die, zoals vastgesteld in hoofdstuk 5, vergelijkbaar met huisplattegronden uit zowel Oegstgeest en Katwijk, waarschijnlijk bijgebouwen of schuren zijn geweest die samen met woonboerderijen op één erf hebben gestaan. In Valkenburg de Woerd zijn deze boerderijen niet aangetroffen. Hebben deze gebouwen dan toch een woonfunctie gehad? Zo ja, dan is het wellicht mogelijk dat in een ander, nog niet opgegraven deel van de nederzetting boerderijen hebben gelegen. Dit laatste is niet waarschijnlijk, omdat dan de schuren buiten de woonerven moeten hebben gelegen. Een andere optie is dat de woonboerderijen

op de Romeinse nederzetting van de Woerd hebben gestaan en dat deze huisplattegronden niet bij de uitwerking van de Romeinse sporen van de opgravingen van de jaren 1972-'74 zijn herkend, of dat het niveau waarin de sporen zich hebben bevonden in het verleden is afgegraven. Voor het afgraven van het maaiveld van het Romeinse nederzettingsterrein van de Woerd zijn bewijzen gevonden, of zich daarin Merovingische bewoning bevond, is niet zeker. Wel is duidelijk geworden dat zich onder het aardewerk aldaar een aantal fragmenten Merovingisch aardewerk aanwezig was. Met enkel de huidige gebouwplattegronden is niet met zekerheid te zeggen wat voor functie Valkenburg de Woerd heeft gehad.

8.4. Aardewerk.

Een handelsnederzetting als Dorestad heeft een heel andere verdeling in het aangetroffen aardewerk dan een agrarische nederzetting als Oegstgeest of Koudekerk. In tabel 13 is een overzicht te zien van de percentages van de typen Merovingisch aardewerk die in Oegstgeest, Koudekerk en Valkenburg de Woerd zijn aangetroffen. Dorestad kon helaas niet in deze tabel worden opgenomen, aangezien het weinige Merovingische aardewerk dat in Dorestad is aangetroffen niet in typen is onderverdeeld.

Tabel 13: De percentuele verdeling van de Merovingische pottypen te Dorestad, Oegstgeest, Koudekerk en Valkenburg de Woerd. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid.

		Dorestad	Oegstgeest	Koudekerk	Valkenburg
(H)	eitopf	10,2	0	2	18,5
	halsloze kom	1,4	0	1,4	0
	indet	0	29,1	0	0
	Totaal (H)	11,6	29,1	1,6	18,5
(W)	tonvormige pot	21,1	54	77,6	63,9
	schalen	16,8	1,4	5,2	2,8
	knikwandpot	5,4	10	4	0
	knikwandschaal	0	2,8	0	0,9
	kannen	0	1,7	2,7	7,4
	flessen	0	0,5	0	0
	kruiken	0	0,5	0	0
	middelgrote pot VI	32,6		1,9	0

	middelgrote pot VII	12,5	0	0	0
	kookpot Alzei	0	0	2,1	3,7
	andere Alzei-typen	0	0	1,3	2,8
	Walsum-aardewerk	0	0	3,3	0
	Totaal (W)	88,4	70,9	98,1	81,5
	Totaal (H+W)	100	100	99,7	100

Er is te zien dat betreffende de verhouding tussen het gedraaide en handgevormde aardewerk Valkenburg de Woerd tussen Dorestad en Oegstgeest in hangt; een relatief groot deel (18,5%) behoort tot het handgevormde Eitopf aardewerk, dat inheems werd vervaardigd. Wat betreft de percentages is te zien dat hoewel Valkenburg de Woerd meer raakvlakken heeft met de twee agrarische nederzettingen dan met Dorestad.

In tabel 14 wordt een soortgelijk overzicht weergegeven van de percentages van de verschillende typen Karolingisch aardewerk die zijn aangetroffen in Dorestad, Koudekerk en Valkenburg de Woerd. Oegstgeest wordt niet opgenomen in deze vergelijking aangezien dit een Merovingische nederzetting is geweest.

Tabel 14: De percentuele verdeling van de Karolingische pottypen te Dorestad, Koudekerk en Valkenburg de Woerd. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid.

		Dorestad	Koudekerk	Valkenburg de Woerd
(H)	HI	19,6	54,3	80,2
	HII	0,7	0,3	3,6
	Diversen	0,1	0	0
	Totaal (H)	20,4	54,6	83,8
	WI	3,5	3,9	2,5
	WII	22,5	6,3	3,6
	WI/II	0,8	0	0
	WIII	46,3	33,6	9
	WIV	3	0	0,7
	WVIII	1	0	0
	WXI	0,1	0	0,1
	WXII	0,3	0	0,3
	WXIII	0,5	0	0
	WXIV	1,4	0	0

	Diversen	0,2	1,6	0
	Totaal (W)	79,6	45,4	16,2
	Totaal (H+W)	100	100	100

Meteen valt het hoge percentage handgevormd aardewerk in Valkenburg de Woerd op. Dit hoge percentage vertroebelt de verhoudingen van het gedraaide aardewerk ietwat, maar toch zijn er een paar dingen op te merken. De aanwezigheid van kannen (type WXI) en vooral het Karolingisch geleverd aardewerk (type WXII) in zowel Valkenburg en Dorestad, maar niet in Koudekerk, kan een aanwijzing zijn van een mogelijk grotere handelsfunctie van Valkenburg dan de gemiddelde agrarische nederzetting. Zoals eerder vastgesteld is Karolingisch geleverd aardewerk namelijk een zeldzaam type aardewerk dat wordt geassocieerd met welvaart. De afwezigheid van het ook met welvaart geassocieerde Tatinger aardewerk in Valkenburg is dan weer een mogelijk tegenargument van een mogelijke grotere handelsrol voor Valkenburg de Woerd. Reliëfbandamforen, die gebruikt werden als voorraadvaten voor het transport van goederen, komen in zowel Dorestad als Koudekerk en Valkenburg de Woerd voor, en is in dit geval dus geen directe indicatie van een prominente handelsfunctie.

Ten slotte zal er gekeken worden naar de verhouding tussen het percentage gedraaid aardewerk en het percentage handgevormde aardewerk in de Karolingische periode in Dorestad, Koudekerk en Valkenburg de Woerd. Dit zal een indicatie geven over hoeveel de nederzettingen aan import hebben gedaan en welk deel van het aardewerk inheems is vervaardigd. Er is voor gekozen om alleen de Karolingische periode te behandelen omdat dit de periode is waarin Dorestad haar functie als handelsnederzetting vervulde, en een samenvoeging van zowel het Karolingische als het Merovingische aardewerk zou zorgen voor een verschuiving in percentages.

Uiteindelijk kunnen naar aanleiding van de verschillende vergelijkingen een aantal conclusies getrokken worden. Van de verhouding tussen gedraaid en handgevormd aardewerk uit de Merovingische periode is af te leiden dat Valkenburg de Woerd een beetje tussen Dorestad en de twee agrarische nederzettingen in hangt.

De aanwezigheid van Karolingisch geleverd aardewerk in het Karolingische aardewerkassemblage wijst op een mogelijke stand van welvaart in Valkenburg de

Woerd, wat op zijn beurt een indicatie voor een handelsnederzetting is. Er zijn echter veel onduidelijkheden in het aardewerkassemblage van Valkenburg de Woerd, waardoor niet met absolute zekerheid is te zeggen of het een agrarische nederzetting of een handelsnederzetting is geweest.

9. Conclusie

Na de vergelijking van Valkenburg de Woerd met Dorestad, Oegstgeest en Koudekerk op het gebied van nederzettingslay-out, huisplattegronden en het aangetroffen aardewerk kunnen een aantal dingen geconcludeerd worden.

Valkenburg de Woerd heeft wat betreft de ligging niet veel weg van een ware handelsnederzetting; niet gelegen aan de splitsing van rivieren of aan de grens van territoriale grenzen. In dit opzicht heeft Valkenburg de Woerd dus meer weg van een doorsnee agrarische vroegmiddeleeuwse nederzetting van een handelsnederzetting.

Ook qua oppervlak valt Valkenburg in het niet bij een nederzetting als Dorestad, evenals het feit dat er, voor zover te zien is, geen scheiding is tussen handelsgebied en agrarisch gebied. Valkenburg komt qua grootte meer overeen met Koudekerk en Oegstgeest.

De aanwezigheid van steigers zijn echter een indicatie van een zekere handelsfunctie of stapelplaats. Het kan echter geen doorslaggevende factor genoemd worden; ook in het agrarische Oegstgeest zijn namelijk steigers aangetroffen.

Op basis van de geografische ligging en de lay-out van Valkenburg de Woerd is er dus geen overtuigend bewijs van de functie van Valkenburg de Woerd als handelsnederzetting.

Wanneer we kijken naar de huisplattegronden zijn er veel onduidelijkheden. We weten dankzij het onderzoek van het botmateriaal te Valkenburg dat er veel aan veeteelt is gedaan, dit is echter niet terug te zien in de huisplattegronden, die te klein zijn voor bewoning van mens en dier en zelfs mogelijk slechts een functie als bijgebouw hebben gehad. De aanwezigheid van waterputten wijst echter wel op bewoning. Het is mogelijk dat het vee buiten de woningen heeft geleefd. Een andere mogelijkheid is wellicht dat het agrarische gedeelte van de nederzetting simpelweg nog niet is opgegraven.

Als we ten slotte het aardewerk erbij halen is te zien dat Valkenburg de Woerd in de Merovingische periode een beetje tussen een agrarische nederzetting en een handelsnederzetting in hangt. Wanneer we naar de verhouding tussen het Karolingische gedraaide en handgevormde aardewerk kijken is er een mogelijke indicatie van een handelsfunctie in Valkenburg de Woerd in de vorm van de aanwezigheid van Karolingisch geveerd aardewerk, maar verder zijn de resultaten niet eenduidig genoeg om tot een conclusie te komen betreffende de functie van Valkenburg de Woerd.

Op basis van deze informatie lijkt het erop dat Valkenburg de Woerd in vele opzichten karakteristieken van een vroegmiddeleeuwse agrarische nederzetting heeft, met in mindere mate trekken van een bestaan als handelsnederzetting. Om meer duidelijkheid te krijgen over de functie van Valkenburg de Woerd is meer onderzoek nodig. Zo kan verder veldonderzoek van Valkenburg de Woerd voor nieuwe inzichten zorgen betreffende de lay-out en aanwezige huisplattegronden van de nederzetting. Ook is de vergelijking met meer contemporaine agrarische nederzettingen van belang, om een zo betrouwbaar mogelijk beeld te krijgen van hoe Valkenburg zich tot zowel agrarische als handelsnederzettingen verhoudt.

Samenvatting:

Valkenburg de Woerd was an Early Medieval settlement situated along the Oude Rijn river along with a string of contemporary settlements. In Van Es en Verwers' *'Early Medieval settlements along the Rhine: precursors and contemporaries of Dorestad'* the statement is made that Valkenburg de Woerd could be seen as a 'miniature Dorestad'; an Early Medieval traders settlement. This statement is based on limited evidence, thus the goal of this thesis is to verify whether or not Valkenburg de Woerd can actually be considered a traders settlement.

To investigate the validity of this statement a definition of what an Early Medieval settlement should look like was set up, after which Valkenburg de Woerd was compared to Dorestad, Holland's biggest and well-known Early Medieval trading settlements, and Oegstgeest and Koudekerk, which are two agricultural settlements. The four settlements were then compared to each other in the area of geographical setting, settlement lay-out, house plans and pottery. By doing this, I am hoping to gain a clearer picture of whether Valkenburg de Woerd shows more characteristics of a small trader's settlement or an agricultural settlement.

The results showed that Valkenburg de Woerd shares characteristics with agricultural settlements in the form of geographical setting, approximate settlement size and lack of lay-out evidence that would prove it to be a traders settlement. The results of the house plan comparison proved ambiguous, showing no clear signs of either agricultural or trading characteristics. The results of the pottery showed shows some similarities with both agricultural and traders settlements, but was not conclusive enough to determine Valkenburg de Woerd's function with certainty.

Overall, it seems like Valkenburg de Woerd possesses a lot of characteristics of an Early Medieval agricultural settlement, with some indicators of a bigger role in trade. However, more research on the matter is necessary to fully grasp the role Valkenburg de Woerd has had during its existence.

Bibliografie

Bohannon, P. en G. Dalton., 1962. *Markets in Africa*. Evanston.

Bult, E.J. en D.P. Hallewas, 1990. *Graven bij Valkenburg III. Het archeologisch onderzoek in 1987 en 1988*. Delft, Eburon.

Bult, E.J., 2012: Aardewerk uit de middeleeuwen en nieuwe tijd, in: Goossens, T.A., (red.), *Van akker tot Hoogwerf. Onderzoek naar bewoning in de ijzertijd, inheems-Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd op de haakwal van Naaldwijk (plangebied Hoogeland, gemeente Westland. Archol rapport nr. 167, Leiden, 224-286.*

Dijkstra, M.F.P., 2011. *Rondom de mondingen van Rijn & Maas. Landschap en bewoning tussen de 3^e en 9^e eeuw in Zuid-Holland, in het bijzonder de Oude Rijnstreek*. Leiden, Sidestone Press.

Grinsven, P.F.A. van & M.F.P. Dijkstra, 2005. *De vroeg-middeleeuwse nederzetting te Koudekerk aan den Rijn. Een bijna vergeten opgraving in de Lagewaarder Polder (Rhenusreeks 2)*. Leiden, Archeologische Werkgroep Rijnstreek.

Hemminga, M.E., T. Hamburg, M. Dijkstra, C. Cavallo, S. Knippenberg, S.M.E. van Lith, C.C. Bakels en C. Vermeeren, 2008. *Vroeg Middeleeuwse nederzettingssporen te Oegstgeest. Een Inventariserend Veldonderzoek en Opgraving langs de Oude Rijn*. Archol rapport nr. 102, Leiden.

Hodges, R., 1982. *Dark Age Economics. The origins of towns and trade AD 600-1000*. London, Gerald Duckworth & Co. Ltd.

Jezeer, W. en S. Jongma, 2001. *Valkenburg – De Woerd. Een studie naar Vroeg Middeleeuws aardewerk uit Valkenburg (Z-H)*. Amsterdam.

Jezeer, W., B. Beerenhout, J. Brijker, K. Van Campenhout, M.F.P. Dijkstra, I.M.M. van der Jagt, L.I. Kooistra, M. Melkert, C. Nooijen, M. Rijkelijhuizen, K. Vlierman, 2011.

Een Merovingische nederzetting aan de monding van de Rijn. Een archeologische opgraving te Oegstgeest Nieuw Rhijngeest-Zuid. ADC-rapport nr. 2054, Amersfoort, ADC Archeoprojecten.

Van Es, W.A. 1990, Dorestad centred. In: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (eds), *Medieval archaeology in the Netherlands*. Assen/Maastricht, 151-182.

Es, W.A. van en W.J.H. Verwers, 1980. *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I*. Nederlandse Oudheden 9. Amersfoort, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Es, W.A. van en W.J.H. Verwers, 1990. *Excavations at Dorestad 3. Hoogstraat 0, II-IV*. Nederlandse Oudheden 16. Amersfoort, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Es, W.A. van en W.J.H. Verwers, 2010. Early Medieval settlements along the Rhine: precursors and contemporaries of Dorestad. *Journal of Archaeology in the Low Countries* 2-1, 5-39.

Pal, T. van der, 1990. Hertshoornen kammen uit de Vroege Middeleeuwse nederzetting op de Woerd te Valkenburg, in E.J. Bult en D.P. Hallewas (eds), *Graven bij Valkenburg III. Het archeologisch onderzoek in 1987 en 1988*. Delft, Eburon, 183-88.

Polanyi, K., 1957. The economy as instituted process, in K. Polanyi, C. Arensburg en H. W. Pearson (eds) *Trade and markets in the Early Empires*, 243-70, Glencoe.

Rathje, W.L. en J.A. Sabloff., 1973-4. Ancient Maya commercial systems: a research design for the island of Cosumel, Mexico. *World Archaeology* 5, 221-31.

Sablerolles, Y., 1990. Het dierlijk botmateriaal uit de Vroege Middeleeuwen afkomstig van de nederzetting op de Woerd te Valkenburg (Z.H.). Een voorbeschouwing, in E.J. Bult en D.P. Hallewas (eds), *Graven bij Valkenburg III. Het archeologisch onderzoek in 1987 en 1988*. Delft, Eburon, 167-81.

Willemsen, A., 2010. Welcome to Dorestad: A History of Searching and Finding 'the Dutch Troy', *Dorestad in an international Framework, New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times*, Turnhout 2010, 7-16.

Geraadpleegde websites

www.museumkennis.nl/lp.rmo/museumkennis/i000271.html. Geraadpleegd 15 mei 2012.

<http://www.museumkennis.nl/lp.rmo/museumkennis/i000267.html>.

Geraadpleegd 17 mei 2012.

http://www.wijkbijduurstede.nl/uploads/RTEmagicC_dorestad2.JPG.jpg.

Geraadpleegd 23 mei 2012.

Lijst van figuren en tabellen.

Figuren:

- Fig. 1   Figuur 1: Schematische plattegrond van Dorestad. 1. reconstructie van de loop van de Rijn en de Lek tijdens de bewoning van Dorestad; 2. de noordelijke haven; 3. de noordelijke vicus; 4. de agrarische zone van het noordelijke havendistrict; 5. de (hypothetische) zuidelijke haven van Dorestad; 6. mogelijke locatie van het Romeinse castellum; 7. het middeleeuwse centrum van Wijk bij Duurstede; 8. huidige loop van Rijn en Lek; 9. kerkhof van Dorestad (van Es 1990, 152). (Pag. 16)
- Fig. 2   Hoogstraat II: Een zestal mogelijke reconstructies van een steiger; schaal 1:400. Legenda: 1. end revetment , 2. horizontale balk, 3. extra paalgat (Van Es en Verwers 2009, 60). (Pag. 20)
- Fig. 3   Reconstructie Dorestad
(http://www.wijkbijduurstede.nl/uploads/RTEmagicC_dorestad2.JPG). (Pag. 20)
- Fig. 4   Overzicht Oegstgeest en reconstructie van de gebouwen en erven (naar Hemminga et al 2008). (Pag. 27)
- Fig. 5   Plattegrond Huis 1 (Jezeer et al 2009, 26). (Pag. 29)
- Fig. 6   Plattegrond huis 2 (Hemminga et al 2009, 24). (Pag. 29)
- Fig. 7   Plattegrond huis 3 (Hemminga et al 2009, 26). (Pag. 30)
- Fig. 8   Plattegrond huis 4 (Hemminga et al 2009, 26). (Pag. 30)
- Fig. 9   Sporenoverzicht van Koudekerk en een reconstructie van de nederzetting naar perioden, (mogelijke) gebouwen (1-17) en erven (A-H) (naar Grinsven/Dijkstra 2006, afb. 7). (Pag. 35)
- Fig. 10   De ligging van de opgravingen te Valkenburg. A: het onderzoek in het castellum; in het castellum; B: het onderzoek op et Marktveld in 1985-88; C: het onderzoek op de Woerd in 1972-73; D: het onderzoek op de Woerd in 1986-88 en E: het onderzoek van de Laat-Middeleeuwse bewoning langs de achterweg (Bult en Hallewas 1990, 2). (Pag. 40)

- Fig. 11 Valkenburg de Woerd. Overzicht van de nederzetting en een reconstructie van de indeling naar gebouwen en erven A-G (naar Bult et al. 1990, afb. 82 en 83). (Pag. 42)
- Fig. 12 Plattegrond van een gebouw van het standaard type: drie rijen paalgaten, elk bestaande uit vier paalgaten. De paal op de hoek is niet teruggevonden (Bult en Hallewas 1990, 155). (Pag. 43)
- Fig. 13 Geschematiseerde weergave van de tweeschepige gebouwplattegronden. Links zijn de geschematiseerde breedtes van de gebouwen weergegeven met de positie van de palen daarin. Rechts zijn de geschematiseerde lengtes van de gebouwen weergegeven. Annexgedeelten zijn aan de linkerzijde aangegeven met een stippellijn (Bult en Hallewas 1990, 156). (Pag. 44)

Tabellen:

Tabel 1	Merovingisch aardewerk gevonden in Hoogstraat 0-IV te Dorestad; typen tegen absolute getallen en percentages; EM= Early-Medieval. W= gedraaid; H= handgevormd (naar Van Es en Verwers 1980 en Van Es en Verwers 1990). Randscherven. (Pag. 22)
Tabel 2	Karolingisch aardewerk gevonden in Hoogstraat 0-IV te Dorestad; typen tegen absolute getallen en percentages; EM= Early-Medieval. W= gedraaid; H= handgevormd (naar Van Es en Verwers 1980 en Van Es en Verwers 1990). Randscherven. (Pag. 23)
Tabel 3	Vergelijking van bakselgroepen in Dorestad (Bult 2012, 274). (Pag. 24)
Tabel 4	Overzicht Merovingische scherven Oegstgeest. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid (naar Jezeer 2011 en Hemminga et al 2004). (Pag. 32)
Tabel 5	Overzicht van aantallen en percentages Merovingisch, Karolingisch en handgevormd vroegmiddeleeuws aardewerk te Koudekerk. (Pag. 36)
Tabel 6	Overzicht handgevormde pottypes in Koudekerk. (Pag. 37)
Tabel 7	Overzicht Merovingische pottypes in Koudekerk. H= handgevormd, W= gedraaid (Dijkstra 2005, 53). (Pag. 38)
Tabel 8	Overzicht aangetroffen Karolingische pottypen. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid (naar Dijkstra 2005, 56). (Pag. 38)
Tabel 9	Overzicht aantallen en percentages Merovingisch en Karolingisch gedraaid aardewerk. (Pag. 45)
Tabel 10	Overzicht van typen Merovingisch en Karolingisch handgevormd aardewerk van Valkenburg de Woerd. (Pag. 46)
Tabel 11	Overzicht Merovingische pottypen te Valkenburg de Woerd. (Pag. 46)
Tabel 12	Overzicht Karolingisch gedraaide pottypen (randscherven). (Pag. 47)

- Tabel 13 De percentuele verdeling van de Merovingische pottypen te Dorestad, Oegstgeest, Koudekerk en Valkenburg de Woerd (H)= handgevormd, (W)= gedraaid. (Pag. 51)
- Tabel 14 Tabel 14: De percentuele verdeling van de Karolingische pottypen te Dorestad, Koudekerk en Valkenburg de Woerd. (H)= handgevormd, (W)= gedraaid. (Pag. 52)